

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra výtvarné výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Každodennost

životní způsob a životní styl lidí 19. století v oblasti hygieny

Bc. Miroslava Slámová

Obor: Učitelství výtvarné výchovy pro 2. stupeň ZŠ, SŠ a ZUŠ

Vedoucí práce: MgA. Robert Buček, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Každodennost, životní způsob a životní styl lidí 19. století v oblasti hygieny vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne:

Bc. Miroslava Slámová

Poděkování:

Děkuji MgA. Robertu Bučkovi, Ph. D. za odborné vedení diplomové práce a poskytování cenných rad. Chtěla bych také poděkovat své rodině a přátelům za podporu a ochotu.

Obsah

Úvod.....	6
I. Teoretická část.....	8
1.1 Vymezení pojmu každodennost.....	9
1.2 Každodennost z pohledu sociologie.....	10
1.2.1 Způsob života lidí v každodennosti.....	10
1.2.2 Životní styl lidí v každodennosti.....	12
1.2.2.1 Pojmy, kterými se vyjadřuje životní styl.....	12
1.3 Nový pojetí dějin každodenního života.....	13
1.4 Sociální vývoj společnosti v 19. století.....	15
1.4.1 Struktura společnosti.....	15
1.4.1.1 Horní vrstvy.....	15
1.4.1.2 Střední vrstvy.....	15
1.4.1.3 Dolní vrstvy.....	16
1.4.2 Změny životních podmínek v 19. století.....	17
1.4.3 Výchova a vzdělání.....	18
1.5 Témata a ideje spojené s hygienou a každodenností v 19. století.....	21
1.5.1 Čistota, zdraví a počátky ve změně hygieny v 19. století.....	21
1.5.1.1 Osobní hygiena.....	22
1.5.1.2 Osobní hygiena po psychické stránce.....	25
1.5.1.3 Lázně	25
1.5.1.4 Pěstování krásy od 19. století.....	26
1.5.1.5 Hygiena v domácnosti.....	28
1.5.2 Domov.....	29
1.5.3 Odívání.....	32
1.6 Umělci zabývající se hygienou a každodenností.....	34
1.6.1 Edgar Degas	34
1.6.2 Pierre Bonnard	36
1.6.3 Theo van Rysselberghe	38

1.6.4	Leo Putz.....	40
1.6.5	Emily Ponsonby	42
II.	Didaktická část.....	44
2.1	Didaktické zpracování každodennosti.....	45
2.2	Výtvarná řada každodennost.....	46
2.2.1	Příprava na hodinu č. 1.....	46
2.2.2	Příprava na hodinu č. 2.....	51
2.2.3	Příprava na hodinu č. 3.....	55
III.	Praktická část.....	59
3.1	Proces tvorby.....	61
3.1.1	Návrhy.....	61
3.1.2	Postup realizace.....	72
	Závěr.....	85
	Anotace.....	87
	Použitá literatura a internetové zdroje.....	89
	Seznam obrazové dokumentace.....	91

Úvod

Konání lidí a jejich činnosti utvářejí dějiny každodennosti po celá staletí. Díky všednosti a každodenním úkonům lidí můžeme nahlédnout do historie a několika kultur, seznamovat se s jejich životy a porovnávat jejich kulturu s tou naší. Takové dějiny každodennosti se zabírají životy lidí všech generací, jejich životními styly, životními způsoby a tradicemi.

Každodennost je v současné době zkoumaná z pohledu antropologie a sociologie. Existuje spousta definic i náhledů, jak každodennost zkoumat. V této práci sledujeme každodennost z pohledu sociologie, jakými životními způsoby a životními styly lidí je utvářena, jaké pojmy k ní patří a kdo ji utváří.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou, didaktickou a praktickou. Základní vhled do každodennosti z pohledu sociologie a její stručné rozdělení si představíme v první části teoretické práce, neboť životní způsoby, styly, životní úroveň a kvalita života budou doprovázet zbylou část teoretické práce. Dále si představíme, jakým způsobem je nahlíženo na nové pojetí každodennosti a z jakých pramenů a z jakého pohledu čerpají dějiny každodennosti.

Dále se budeme v teoretické části zabývat sociálním vývojem 19. století, změnami životních podmínek, výchovou a vzděláním, abychom si vytvořili představu o způsobu a stylužití lidí v 19. století.

19. století bylo dobou mnoha převratných změn, které mají dodnes vliv na naši společnost, životní úroveň i kvalitu života. Můžu jmenovat neobyčejně rychlý hospodářský růst, nové vědecké objevy v oblasti hygieny, zkvalitnění lékařské péče, vzájemné ovlivňování městského i venkovského způsobu života apod. Nejvíce se žebříček hodnot zkvalitnil právě v odvětví osobní a domácí hygieny. Takové změny a události pronikly i do dnešní každodennosti a proto jsem si 19. století a životní způsob i životní styl v oblasti hygieny, v každodennosti 19. století zvolila pro mou diplomovou práci. Můžeme se zde dozvědět, že spousta moderních vynálezů má své kořeny právě v 19. století. Z hlediska nových, důležitých, vědeckých objevů a poznatků je diplomová práce soustředěna na odvětví hygieny a na takové oblasti, které s hygienou korespondují a které jsou součástí každodennosti 19. století.

Jak již samotný název napovídá, cílem této práce je sledovat a zjistit životní způsob a životní styl lidí v oblasti hygieny, v každodennosti 19. století, a jak industrializace ovlivnila kvalitu života tehdejší společnosti vedoucí ke zkvalitnění životních podmínek.

Druhotným, dílčím cílem je zjistit, která témata s oblastí hygieny souvisí a kde můžeme sledovat propojující souvislosti s životním způsobem a stylem v odvětví hygieny.

Dalším cílem je sledovat změny ve způsobu myšlení, chování a jednání lidí v 19. století.

Teoretická část představuje také umělce, kteří se tématem každodennost a hygiena také zabývali a kteří svým stylem i ideou souzní s mou praktickou částí.

Didaktická část představuje výtvarnou řadu na téma každodennost, přípravy na hodinu a reflexi z uskutečněné hodiny. Každodennost je zde zpracována s výchovně vzdělávacími cíli v souladu s RVP a zrealizována kresebnou a malířskou formou.

Praktická část umožňuje nahlédnout do životního způsobu a stylu lidí v oblasti hygieny, do každodennosti 19. století. Praktická část souzní s výsledovanými informacemi v teoretické části, ale také odráží můj názor na jejich žití, životní podmínky i úroveň. Nejdříve jsou zhotoveny návrhy, které reflektují každodenní činnosti lidí v 19. století z širokého pojetí a posléze pouze v hygieně, kde je vybráno pět finálních návrhů. Ty jsou v konečné fázi zrealizovány do malby na plátně akrylovými barvami.

I. Teoretická část

1.1 Vymezení pojmu každodennost

Co je to tedy každodennost? Podle sociologického slovníku se každodennost rozumí jako „úhrn všedních, pravidelně se opakujících (tzv. repetitivních), a proto předvídatelných lidských činností, které jsou základem sociální reprodukce lidského individua, malé skupiny a takto zprostředkovaně celé společnosti, činností, které se řídí známými, většinou však nepsanými normami a pravidly, jsou specificky časově i prostorově uspořádány a jejich vykonávání předpokládá určitý objem vědění v tzv. běžném vědění a vyjadřovaný běžným jazykem“.¹ S pojmem každodennost se můžeme setkat také v knize od Karla Kosíka, kde každodennost v českém prostředí definuje jako „rozvržení individuálního života lidí do každého dne: opakovatelnost jejich životních úkonů je fixována v opakovatelnosti na každý den“.² V rozvržení času lidé konstruují vlastní každodennost na základě individuálních činností, rozvržené do rytmu nebo opakovatelnosti.

Už víme, že každodennost utváří lidská individua a jejich činnosti, rozvržené v opakujícím rytmu, nebo činnosti, které se stávají rutinními záležitostmi. Dále ji utváří jiné živé nebo neživé objekty a subjekty, které jsou součástí každodenních činností lidí. Do obsahu každodenního života patří např.: strava, hygiena, společenství, volná zábava, nákupy, banální události, kulturní svátky, sport, turistika, hudba, umění, rutiny, rituály, apod. Tyto pojmy spadají do kategorie rytmus práce, konání a žití. Setkáme se s nimi v různých dějinách a kulturách.

Každodennost a dějiny jsou si velmi blízké a vzájemně se prolínají. Dějiny se sice mění, ale každodennost zůstává, jestliže není narušena např. válkou, neočekávaným vítězstvím ve válce apod. Na základě každodennosti, tedy opakované činnosti lidí, jejich rytmizaci, se tvoří dějiny a vzniká materiál pro všechny generace lidí, pro současnost i budoucnost.

Kultura i každodennost je dílem svobodné vůle každého jedince. Lidé se prostřednictvím kontaktu s předchozími generacemi a jejich odkazem, tedy tradicemi, stávají součástí vědomé kontinuity a smysluplnosti. Ke kultuře patří zvyky, tradice, různá náboženská setkání či slavnosti. Kultura poskytuje lidem náplň seberealizace, socializace a je přímo předurčena k osvojování si lidových zvyků a tradic. Díky příběhům z každodennosti našich předků dokážeme tradice utužovat, uchovávat, realizovat a předávat

¹ Linhart, Jiří. Vodáková, Alena. Klener, Pavel. *Velký sociologický slovník*. I. díl, A-O. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3, s. 483.

² Kosík, Karel. *Dialektika konkrétního*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. ISBN neuvedeno, s. 53.

dalším generacím. Kromě příběhů se setkáváme také s různými kulturními předměty, které nám umožňují překročit práh každodennosti a přenášejí nás do jiných momentů, do historie, do starých kultur a událostí, které si můžeme připomenout a být svědky těchto událostí.

1.2 Každodennost z pohledu sociologie

Lidé jsou bytosti kulturní a sociální, které komunikují se svým okolím. Duffková ve své knize připomíná, že každá společnost má svou sociální strukturu. Patří sem pohlaví, věk, vzdělání, profese, finance, náboženské, nebo jinak životně stylové orientace. Mohli bychom také říci, že společnost je rozdělena do vzájemně odlišných (mocensky, životně, majetkově, příjmově, stylově) a nevyrovnaných vrstev lidí s obdobnými osudy. Lidé utvářejí život a kulturu kolektivně, a jako jednotlivci jsou součástí nějaké sociální skupiny, nebo určitého společenství. Do sociálních skupin můžeme zařadit např.: rodinu, kolektiv v práci, sportovní mužstvo, pod. Každý jedinec se vyznačuje originálním talentem, temperamentem, charakterem, schopností, dovednostmi a má přirozenou potřebu někam patřit. Kultura se rovněž utváří na základě každodennosti. Ve vztahu ke každodennosti můžeme o kultuře přemýšlet jako o procesu dědění, učit se hodnotám a normám, které jsou podkladem pro subjekty kultury, a ty vzájemnou interakcí a působením vytvářejí určité materiální a duchovní výsledky.³

1.2.1 Způsob života lidí v každodennosti

Pojem životní způsob můžeme uchopit různými způsoby. Je to způsob, jak komunikujeme, jak se šatíme, bydlíme, trávíme svůj čas v práci, ve škole, osobním volnu, co jíme a kde jíme, kde se setkáváme s přáteli, co čteme, co posloucháme za muziku, co si myslíme o sobě a ostatních. Většinou jsou to ti lidé, o kterých si myslíme, že mají styl. Vidíme, že k nim sedí jejich způsob řeči, způsob oblékání, způsob stravování a to, jak se prezentují. Tady můžeme shledávat podobnost s tím, co se rozumí pod pojmem každodennost, neboť výše uvedené pojmy prezentují všední chování a vlastnosti lidí.⁴

³ Duffková, Jana. *Sociologie životního stylu*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9, s. 18.

⁴ Kubátová, Helena. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010. ISBN 978-80-247-2456-0, s. 12.

Životní způsob závisí především na životních podmínkách. K životním podmínkám zaujímáme určitý postoj, hodnotíme je na základě našich každodenně stanovených hodnot a potřeb. Je jasné, že k životním podmínkám všichni lidé zaujímají různé postoje, neboť jsou to lidé různých vlastností. Na základě těchto složek se životní podmínky lidí mění po celý život. Do jiných životních podmínek se člověk může dostat pomocí předchozích událostí, jako jsou vzdělání, pracovní pozice, domácnosti apod. Zpravidla se velkou částí podílíme svou vůlí a stanovenými cíli na tom, kde se zrovna ocitáme, kde se chceme nacházet a jakými životními podmínkami chceme být ovlivňováni. Jiné životní podmínky v každodennosti prožívá žena v domácnosti, žena ve městě a jiná na venkově. Z toho vyplývá, že každá z nich prožívá jiné každodenní události.⁵

Životní způsob lidí je ovlivněný také životní úrovní a ta je provázána s naším každodenním světem. S tímto pojmem jsou často spojeny pojmy chudoba a bohatství. Každý jednatel, nebo skupina prožívá ve své každodennosti jinou životní úroveň. Rozumí se jí, co si můžeme a nemůžeme dovolit (materiální vybavení, peněžní příjmy, kulturnosti trávení volného času, sociální zabezpečení, zdravotní zabezpečení, úroveň veřejné dopravy,...). Lidé se tímto podílí také na utváření konkrétních podmínek nebo norem ve společnosti.⁶

S životním způsobem lidí souvisí termín kvalita života jednotlivce nebo rodin, kterou se rozumí „kulturnost životního stylu“. Kvalita života bývá často spojována s pojmy jako zdraví člověka, spokojenost sama se sebou, s problémem smyslu života, autenticity, apod. Je to pojem dalekosáhlejší, než životní úroveň, protože se týká celé společnosti ve větším měřítku (stupeň modernizace, stupeň vzdělání, délka života). S kvalitou života lidí v každodennosti souvisí také kulturní životní styl, trávení volného času nebo vybavenost domácího prostředí. Řadíme sem bezpečí dopravy na železnici a silnicích, zdravý životní prostředí, klid a bezpečí na ulici, možnost komunikace a další služby ve veřejném zájmu. V rámci každodennosti můžeme kvalitu života chápat jako opak konzumního světa, neboť konzumní spotřebitelství nemůže člověka úplně uspokojit. Kvalitu života můžeme chápat tak, že překračuje čistě materiální předměty, potřeby a vede k uspokojování potřeb a tužeb prostřednictvím duchovna.⁷

⁵ Tamtéž, s. 22 – 23.

⁶ Tamtéž, s. 21.

⁷ Tamtéž, s. 21.

1.2.2 Životní styl lidí v každodennosti

Životní styl úzce souvisí s každodenností. Životní styl je vlastně to, jak lidé žijí. Obsahuje životní projevy, zvyklosti a formy života lidí, dále to mohou být chování, jednání a praktiky lidí. Nositeli životního stylu jsou jednotlivci, skupiny, ale také společnosti lidí se společnými rysy. Životní styl lidé projevují v různém časovém období, časovém úseku, prostoru i prostředí. Životní styl každodennosti se projevuje také v různém sociálním prostředí, řadíme sem např. společnost s ekonomickou, politickou či kulturní úrovní, různé komunity, skupiny, vzdělávací instituce, nebo i to nejbližší prostředí, jako je rodina a přátelé.⁸ Do sociálního prostředí v dnešní době zahrnujeme masmédiá, sociální médiá, kde svou každodennost sdílíme s ostatními prostřednictvím online sítí a utužujeme tak mezilidské vztahy. Kromě toho jak kdo, kde a kdy prezentuje svůj životní styl, je důležité, jaké má kdo stanovené hodnoty, neboť kvalita života se odvíjí od hodnot. Ať už jsou stanovené kterékoli, měly by vždy obsahovat lidské složky štěstí, radosti, spokojenosti s vlastním životem, osobní pohodu apod.

1.2.2.1 Pojmy, kterými se vyjadřuje životní styl

Životní styl je dále ovlivňován životními podmínkami, které jsou dány buď vnějším faktorem, který představuje životní podmínky v daném okamžiku, nebo vnitřními faktory, představující člověka se všemi potřebami, hodnotami, dovednostmi, souhrny znalostí, cíli, apod. Můžeme říci, že životní podmínky stanovují člověku určité meze a jsou naší každodenností. Vůči životním podmínkám zaujímáme určitý postoj a hodnotíme je na základě vlastních stanovených hodnot a potřeb. Víme, že naši každodennost ovlivňují i technologické podmínky. S rozšířením počítačů a zaváděním jiných technologií jsou naše každodenní rutiny jiné, než tomu bylo v předchozích stoletích. Ovlivňují také náš životní styl a životní způsob.⁹

Životní styl je dále ovlivněn životní úrovní. Duffková je strukturuje do několika základních skupin, jako jsou:

1. spotřeba hmotných statků obyvatelstvem (potraviny, veřejné stravování,...).
2. spotřeba obyvatelstvem placených služeb (úroveň kultury, veřejné dopravy, obchodních sítí,...).
3. úroveň bydlení

⁸ Duffková, Jana. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6, s. 80 – 81.

⁹ Tamtéž, s. 69 – 70.

4. zaměstnanost a pracovní podmínky (úroveň pracovního kolektivu, délka pracovní doby, možnost dovolené,...).
5. úroveň školství (struktura a obsah, náklady, stipendia, stravování,...).
6. úroveň zdravotní péče (obsazenost personálu, počet lůžek, počet lidí na lékaře,...).
7. komplex sociálního zabezpečení (péče o rodiny sociálně znevýhodněné, péče o děti,...).
8. Rozsah volného času a podmínky jeho využití (veřejné služby, počet kin, koncertů, divadel, muzeí, podpora financování služeb,...).
9. úroveň životního prostředí (ekologie, čistota vody a země,...).¹⁰

1.3 Nový pojetí dějin každodenního života

Až donedávna se historie vyprávěla na základě informací vytěžených z archivních materiálů. Taková historie se rozdělovala chronologicky, na dějin pravěku, starověku, středověku, novověku a nejnovější dějin. Až od 2. polovin 19. století byly badány téměř jen politické dějiny tvořené výraznými osobnostmi. Od sklonku 19. století se pozvolna začínají vyskytovat první publikace ze sociálních, hospodářských a kulturních dějin, které se plně rozšířily až ve 20. století.

Velkou zásluhu nad významem pro nové pojetí dějin mělo založení revue „Annales“ ve Francii roku 1929. Její zakladatelé zamítali tradiční událostní dějiny a šli po stopách materiální a duchovní kultury lidstva ve spolupráci se souvisejícími vědními obory, zejména se sociologií, antropologií, geografii a ekonomikou. Badatelé se začali věnovat studiu dlouhodobých úkazů projevujících se v každodenním životě společnosti a později přistoupili k dějinám materiálního života a kolektivního vědomí – mentalit.¹¹

V knize Každodennost „dlouhého“ devatenáctého století od Mileny Lenderové můžeme shledat úzkou spojitost mezi dějinami mentalit a dějinami každodennosti: *„Mentalita jako celkový způsob myšlení určité sociální skupiny (mentalita sedláka, advokáta, notáře, kupce, středověkého žáka...) je závislá na výchově, tradici, náboženských, politických, sociálních podmínkách, mohou ji pozměnit význačné události společenského i přírodního charakteru. Mentální projevy vycházejí rovněž z hierarchie hodnot dané společnosti či sociální skupiny, přičemž hodnotový žebříček zahrnuje jak postoje k*

¹⁰ Tamtéž, s. 52 – 53.

¹¹ Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7, s. 7.

*záležitostí “vznešeným” (čest, vlast, národ, hrdinství...), tak postoje k věcem naprosto “nevznešeným”, jako je jídlo, bydlení, hygiena, sexualita atd. Do dějin mentalit patří i problematika hierarchizace kultury, vztah mezi “nízkou” a “vysokou” kulturou.*¹²

Po 2. světové válce se historikové v Německu místo velkých sociálních struktur začali zaměřovat na jednající subjekt, což vedlo k rozšíření badatelského zaměření na dějiny rodin, žen, dětí a domácnosti.

Další významný posun v historickém bádání vytvořil historický antropologický proud, který se věnuje problematice historicko-demografické, dějinám rodin, vztahům obou pohlaví, mentalitám a každodennosti. Zaobírají se nejen hmotnou kulturou, ale také vztahy mezi lidmi a způsoby chování a jednání.

Dějiny každodennosti chápeme jako vývoj nejrůznějších duševních a hmotných jevů života společnosti.¹³ Dějiny každodennosti čerpají z dosud používaných pramenů zkoumaných z nového pohledu, ale využívá také nespočet opomíjených soukromých pramenů, jako jsou dopisy, deníky, paměti, korespondence, kuchařské knihy, anekdoty, krásná literatura, ale i orální historie, které nám nabízí ucelený přehled o tom, jak lidé žili, jak jednali, jak se chovali a jaké měli smýšlení.¹⁴ Kromě obyčejných lidí pozorují dějiny každodennosti také utlačované jednotlivce a skupiny a další prostředí. Mezi ně se řadí např.: vojíni, otroci, gangsteři, prostitutky, šílenci, ženy v domácnosti, kulisy tvořící ulice, dílny, bary, kanceláře a domácnosti s jejich vybavením.¹⁵

¹² Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3, s. 5.

¹³ Čechurová, Jana. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7308-556-8, s. 700 - 707.

¹⁴ Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7, s. 7 – 8.

¹⁵ Čechurová, Jana. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7308-556-8, s. 707.

1.4 Sociální vývoj společnosti v 19. století

Rozsáhlé změny, k nimž došlo na přelomu 18. a 19. století a jejichž spouštěcím mechanismem byla francouzská revoluce, vedly k zásadním změnám ve struktuře obyvatelstva.¹⁶

1.4.1 Struktura společnosti

1.4.1.1 Horní vrstvy

Za horní vrstvy můžeme označit ty sociální skupiny, které řídí společnost na základě své politické i ekonomické moci a dá se říci, že patří k sociálně nejbohatším složkám společnosti, které mohou splývat s elitami.

Jejím hlavním cílem je zajišťovat stabilní fungování společnosti a pružně reagovat na její změny. Horní vrstvy tvoří velmi malá část populace, pouze jen 0,5 % až 1 %. Tvoří ji výhradně šlechta a malá část průmyslových podnikatelů a obchodníků. Pozdější postupná dynamika společenských změn otvírala prostor horních vrstev příslušníkům vrstev středních, především lékařům, advokátům, notářům a profesorům. Čas buržoazie se formoval až s utvářející se občanskou společností.

Do této vrstvy právem náležela vysoká státní byrokracie, která se významně podílela na politickém rozhodování. Teprve od 2. poloviny netvoří její obsazení jen šlechta, ale jsou to i měšťanské elity, které daly vzniknout novému zrodu moderní politiky.¹⁷

1.4.1.2 Střední vrstvy

Za střední vrstvy označujeme ty sociální skupiny, které se vyznačují středními příjmy, středním majetkem a střední úrovní moci. Mohou se rozpoznat také pomocí jejich způsobu života a způsobu obživy.

Po celé 19. století tvořily podíl populace kolem 15 – 20%. Jednalo se především o mimořádně diferencované vrstvy z různých sociálních pozic.

Skladba střední populace se neustále měnila. Nejpočetnější skupinou byli sedláci a další podstatnou skupinu, spojenou s řemeslnickou výrobou, tvořila skupina spojená s odvětvím průmyslu – střední a drobní podnikatelé. Patřili sem inteligentní představitelé jako advokáti, lékaři, profesori, ředitelé škol, novináři, státní i soukromí úředníci.

¹⁶ Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3, s. 11.

¹⁷ Tamtéž, s. 11 – 15.

1.4.1.3 Dolní vrstvy

Naprostou většinu obyvatelstva (asi 75 – 80%) tvořili venkované, mezi které se řadili sedláci, rolníci, domkáři a zemědělská čeleď. Jejich hlavním cílem bylo jednoduše uspokojování základních biologických potřeb a uživit rodinu. Všichni členové v domácnosti si byli rovni. Nezbytná byla jak mužská, tak ženská práce a za pána domu byl dle zákona považován hospodář.¹⁸ V městských domácnostech se často ucházeli o práci sluzky, klíčnice, kuchaři, panské, komorné, apod.

Zásahem do takto tradiční struktury byla právě industrializace, díky které přecházeli příslušníci této vrstvy do průmyslové výroby, působili především v textilním průmyslu a v zemědělských oblastech.¹⁹

Důležité byly i další provozy, jako cihelny, lomy, vápenky, apod. Industrializace vstoupila také do řemesel. Žádné lidské sídlo se neobešlo bez kováře, truhláře, tesaře, zedníka, krejčího či ševce. Nově se objevuje průmyslové dělnictvo, které si dlouhou dobu udržovalo svou sociální různorodost, danou rozdílným charakterem průmyslové výroby.

V 19. století došlo také ke změnám zpracování zemědělských produktů v závodech potravinářského průmyslu. Tím se myslí mlýny, lihovary, cukrovary, škrobárny, apod. Zde byl technický vývoj spojen se zaváděním turbín, které usnadňovaly využití vodní energie. V cukrovarech se objevují první parní stroje, které představují podstatný rys průmyslové revoluce. Nejcharakterističtější činností na venkově bylo především zemědělství.²⁰

Jejich životní situace se postupně zlepšuje až v poslední čtvrtině 19. století. Do značné míry charakterizuje sociální a kulturní situaci právě v českých zemích skutečnost, že ještě v třetí čtvrtině 19. století žila společnost v chudobě, bez vzdělání a v zaostalosti byla více než polovina obyvatel. Není to ale až tak udivující, uvědomíme – li si, že teprve dvacet let předtím bylo zrušeno poddanství a robota a zemědělské majetnější obyvatelstvo se mohlo vyprostit ze sociální inferiority a opovržení, v nichž dosud venkovská společnost žila.²¹

¹⁸ Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc. s. 18.

¹⁹ Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3, s. 16 – 17.

²⁰ Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7, s. 9 - 10.

²¹ Machačová, Jana. Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6, s. 38 – 44.

1.4.2 Změny životních podmínek v 19. století

19. století bylo dobou industrializace a urbanizace, založené na nových objevech a vynálezech a jejich využití. Lidé mohli přestat respektovat čas cyklický a postupně přejít na čas lineární v souvislosti s rozvojem industrializace, tepla a světla, a mohli tak snadněji překonávat větší vzdálenosti za účelem práce, vzdělání, nebo zábavy. Lidé začali ještě více tvořivě pracovat a být méně závislí na přírodě. Tvořivá práce je vlastně prvním krokem ke změně všech stávajících hodnot a vede ke zkvalitnění lidského života.²² Lidské technologie začaly šetřit lidské síly i jejich čas. Lidé poprvé zažívají, co představuje „volný čas“, jejich pracovní i domácí sféra je oddělena, pracovní doba se postupně zkracuje a lidé začínají trávit více času doma. Kromě toho využívají volný čas k příjemným prožitkům, čímž jsou např.: návštěva kostela, náboženské slavnosti, čas hospod i církevní svátky. Poprvé se začínají prosazovat organizované i spontánní rekreační aktivity.

K dalším významným procesům patří urbanizace. Populace se stěhovala do rostoucích průmyslových obcí a hlavně do měst za lepšími pracovními pozicemi a vyšším platem. Řada mladých dívek přicházela do služeb měštských rodin a tento každodenní styk s měštským prostředím výrazně ovlivnil jejich životní styl, který zpětně dívky přivedly do jejich venkovských rodin. Venkovské rodiny tak přejímaly měšťanskou kulturu v odívání, ve vybavení v domácnosti a také se více zajímaly o kulturní, společenské a politické dění.²³

Populace se stěhovala do měst také z důvodu získání vzdělání, které se od třetí čtvrtiny 19. století výrazně změnilo. Školská reforma alespoň dočasně zlikvidovala vliv katolické církve na školství, a zlepšila tak vzdělání, podpořila materiální růst učitelů a rozvoj odborného školství. Lepší vzdělání bylo umožněno nejdříve pro děti středních vrstev, na venkově vzdělání rostlo pozvolna.²⁴

Dále se zlepšily bytové poměry, a to jednak tím, že část populace z venkova přecházela do měst, a uvolnila se tak místa k budování nových deputátních bytů pro zaměstnance. Dále tím, že se rozšířily výstavby nových usedlostí na okraji vesnic a taktéž docházelo k výrazným přestavbám vesnických stavenišť, které přispěly ke značnému komfortu.²⁵

²² Tamtéž, s. 9 - 10.

²³ Tamtéž, s. 34.

²⁴ Macháčová, Jana. Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6, s. 43 – 44.

²⁵ Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7, s. 28.

Urbanizace znamenala zhoršení hygienických podmínek ve městě, ale na druhou stranu rozpoutala větší diskusi o nutnosti změn v oblasti hygieny města i jednotlivých příbytků. Ke slovu se hlásí hygienici, lékaři, stavební inženýři, architekti a mnoho dalších odborníků, kteří se snaží neúnosnou situaci řešit.²⁶

Na zlepšení životních podmínek, kvality života i životní úrovně se zasloužila stále se rozvíjející a rozšiřující reklama. V 2. polovině 19. století se výrazně projevila změna životního stylu společnosti i jejich konzumní zvyklosti. Lidé se podřizovali novému životnímu způsobu nejdříve ve velkých městech. Přestali věřit tomu, že rozmařilost v oblékání, jídle a bydlení patří k prohřeškům a porušení mravních norem. Tato změna nastávala s postupnou velkovýrobou a zintenzivňovala se konkurence. Přestávali být vidět autoři a tvůrci, na druhou stranu byly továrny v procesu výroby rychlejší a jejím zprostředkováním si mohli lidé s radostí nakoupit dříve nedostupné zboží a prožívat pocit luxusu. Objevovaly se věci nové a nezkušené, proto jim šla reklama ruku v ruce a zákazníka poučovala o jejich možnostech a schopnostech.

Během 50. let 20. století ovládla masová reklama trh i média. Reklama byla základním způsobem, jak propagovat své zboží a služby zákazníkům. Probíhaly významné změny na trhu a konkurence začínala být spíše globální, než domácí.²⁷

1.4.3 Výchova a vzdělání

O vývojových tendencích rodinné výchovy v 19. století lze vyvodit jen velmi málo z důvodu nedostatku pramenů. Chybí podrobné charakteristiky o jednotlivých pozicích rodin různých sociálních vrstev a jejich vzdělání, proto se pokusíme nastínit alespoň obecné charakteristiky výchovy a vzdělání jednotlivých vrstev.

Způsob výchovy, socializace a vzdělání se markantně lišil v dolních, středních a vyšších vrstvách. U dolních vrstev šlo především o snahu vypěstovat návyk na těžkou manuální práci a zajistit hladký chod domácnosti. Téměř do konce století přebíraly děti pracovní pozice svých rodičů, čemuž odpovídal negativní vztah ke vzdělání. Z jednoduchých sociálních funkcí plynula i relativní jednoduchost výchovných vzorců.

Hlavním cílem dolní vrstvy po téměř celé 19. století bylo shánění obživy a dalších základních prostředků biologické reprodukce. Jejich socializaci ovlivňovalo mimo jiné

²⁶ Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc. s. 38.

²⁷ Schultz, Don E. Přeložil: Robert Špaček *Moderní reklama, umění zaujmout*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-062-7, s. 21 – 22.

nedostatek hmotných zdrojů, což také bránilo v získání kvalifikace. Dále jim nezbyval čas ani energie, aby se mohli důkladněji věnovat dětem. Dále je ovlivňoval nedostatek informací o znalosti způsobu výchovy a optimálních výchovných cílů. Z toho nám vyplývá, že výchova k rozumové činnosti nebyla příliš praktikována. Můžeme také říci, že výchova byla zaměřena hlavně na přizpůsobování se situaci, ne na její měnění, což vedlo k omezování potřeb a omezování rozvoje schopností dítěte. Velký důraz se kladl na poslušnost a pracovitost. Matka i otec často spolu zajišťovali obživu a byli mimo domácnost, proto byli často pod dohledem starších sourozenců, nebo prarodičů.²⁸

Když rodina ve výchovně – vzdělávací funkci selhávala, pokusila se ji alespoň z části nahradit škola. Povinná školní docházka byla nařízena roku 1774 pro všechny děti od 6 do 12 let, pro všechny chlapce i dívky bez sociálních rozdílů. Teprve až v 2. polovině 19. století způsobila Hasnerova reforma z roku 1869 převrat ve školství, která umožnila rozvoj vzdělání ve všech vrstvách obyvatel. Zavedl obecnou školu, prodloužil školní docházku o další dva roky, zkvalitnil přípravu učitelů a vytvořil osnovy pro všechny vrstvy stejné. Tabule byly nahrazeny sešity a učebnice se stále zkvalitňovaly. Dokonce byl ustanoven zákon o zákazu trestání dětí ve škole, ale ne všichni ho dodržovali.

Zřízeny byly odborné a učňovské školy s řemeslem, kterému se učily děti dolních vrstev nebo děti nižších středních vrstev. Chlapcův výběr určovala převážně rodinná tradice a širší rodinné vztahy. Co se týče chlapců potomků nádeníků nebo podruhů, znamenala kvalifikace v oboru naději na sociální vzestup. Podmínky učebního poměru, jako ubytování a stravování, sjednávaly rodiče přímo s mistrem. Nešlo ani tak o zájmy dítěte, rozhodující bylo sociální postavení rodičů, jejich ekonomické možnosti a případně představy.²⁹

Oproti dolním vrstvám se výchova výrazně lišila ve středních vrstvách. Zde rodiče věnovali dětem značnou pozornost a jevíli zájem o jejich budoucnost. Ženy trávily více času v domácnosti. I když musely pomáhat v živnosti nebo řídit menší domácí hospodářství, měly na děti více času. Otcové měli za úkol vést je k praktickému učení profesi, řemeslu, nebo obchodu. Velký důraz se kladl na rozumové schopnosti a vzdělání, které mělo být praktické, aby se uživil. Po 2. polovině 19. století klesal počet dětí ve středních vrstvách a rodiny mohly tak počítat s vyšším vzděláním. Právě ve středních vrstvách v 2. polovině 19. století rychle vzrostla skupina inteligence i úřednictva.

²⁸ Machačová, Jana. Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6, s. 118 – 120.

²⁹ Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3, s. 39 – 44.

V živnostenských rodinách byly dívky vychovávány především k roli manželek, hospodyněk, vychovatelek i pomocnic. Muž byl naopak tím důležitým živitelem, autoritou a vzdělavatelem přednostně synů.³⁰

O rodinné výchově v horních vrstvách se toho ví zatím nejméně. Zdá se, že se tady neuvažovalo o jiných kariérách svých dětí, než jsou kariéry rodičů. V podnikatelských rodinách se děti nejdříve učily praktické profesi, a poté navázaly na další vzdělání, až vysokoškolské. Vytvářely se u nich vlastnosti potřebné k vedení podniku nebo správě panství.³¹

Dívčím se dostávalo přednostně domácího vzdělávání – navštěvování veřejné školy bylo považováno za něco degradujícího. Na domácí výuku navazovala v některých případech i klášterní škola nebo nějaký soukromý vzdělávací ústav. Zde rozsah a kvalita dívčího vzdělávání závisela na finančních možnostech a rozhodnutích rodičů.³²

Počátek 60. let se do historie zapsal jako doba úspěchů i ve školství. Nově se zakládaly vyšší dívčí školy a veřejné české školy, které mohou poskytovat ucelené vzdělávání i dívčímu pohlaví. Na základě výše zmíněné Hasnerovy reformy vznikala dívčí pedagogie, která poskytovala ženám pracovní místo v učitelství jako hlavní možnost obživy.³³

Celkově můžeme říct, že děti byly vedeny k tomu být pokračovatelem rodinné tradice a rodinného podnikání. Právě tady byla věnována dětem největší pozornost včetně záměrného pěstování profesních i neprofesních vlastností a schopností pro praktický život.

Zájem o školní vzdělání od 2. poloviny 19. století rostl. Vývoj školství v českých zemích se pokoušel vyhovět situaci a potřebám společnosti, ale nepředcházet je. Co je jednoznačné, tak nastalo zhuštění sítě škol, školní docházka začala být pravidelná, zvyšovala a zkvalitňovala se příprava učitelů na hodinu, zvyšovala se také jejich kvalifikace, sociální pozice i autorita. Prodloužila se školní docházka, rozšířil se obsah ve vyučování a rozvinulo se odborné školství pro dívky především středních vrstev. To vše přispělo ke zvyšování gramotnosti společnosti a také ke zkvalitnění jejich hodnot a způsobu života.

³⁰ Machačová, Jana. Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6, s. 120 – 121.

³¹ Tamtéž, s. 121 – 122.

³² Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3, s. 45.

³³ Tamtéž, s. 46.

1.5 Témata a ideje spojené s hygienou a každodenností v 19. století

Nejdříve jsme si ujasnili změny ve společnosti 19. století způsobené zásahem industrializace a urbanizace a jak se jejich životní podmínky, životní způsob a životní styl postupně utvářely do kvalitnější formy. Nyní si představíme některá témata, která s každodenností souvisí a která se propojují s hygienou v 19. století.

1.5.1 Čistota, zdraví a počátky ve změně hygieny v 19. století

Již ve starém starověku měli velký smysl pro hygienu. Řekové si zakládali na zdravém těle, zdravé duši, Římané navštěvovali lázně. Renesance objevila kult tělesné krásy a nahoty a usilovala o tělesnou i duševní dokonalost, jako lidé v antice. V 16. a 17. století dochází k oblibě přírodních lázní po celé Evropě, kdy byla společnost posedlá hledáním minerálních pramenů. Kvůli velké koncentraci lidí byly lázně uzavírány, z důvodů šíření nákazy, chorob, moru, cholery, apod. Jakmile se lázně uzavřely, veřejná hygiena se přesunula do sféry domácí, kde se její kvalita podstatně zhoršila. Teprve v 18. století můžeme sledovat jistou posedlost lázeňstvím u zámožnějších lidí a v 19. století teprve její výraznější rozvoj, k němuž výrazně přispěly lékařské obory. Lázeňští lékaři dokázali vyvrátit obavy ze škodlivosti vody a naopak přesvědčit obyvatele o jejich příznivých a léčivých účincích na zdraví.

Kromě lázeňství si lidé postupně prověřovali blahodárné účinky otužování. Lidé věřili v jeho léčebný efekt, a tak se otužování stalo znakem nastupující generace, generace žijící zdravě a vracející se k přírodě. Co se domácí sféry týče, objevují se nové předměty, které zefektivňují celý proces hygieny. Vedle koupacích nádob se v 19. století začínají objevovat nám dobře známé nezbytnosti, jako jsou hřebeny, kartáče, manikúra i pedikúra, misky na mýdla a flakonky na toaletní vody. Lidé se naučili více dbát o své zdraví a čistotu, a zároveň si zpříjemňovat péči o sebe. Lidé čím dál více nabývali přesvědčení, že je hygiena nezbytná, chrání tělo před chorobami a duši před nemravnostmi.³⁴ Kromě toho vznikaly lepší hygienické podmínky pro domácí i veřejnou hygienu, hlavně díky přívodem vody do měst.

„Představa o zdravém těle jako podmínce zdravého ducha pronikla do formující se národní ideologie až poměrně pozdě. Během 20. a 30. let 19. století patří

³⁴ Tamtéž, s. 76 – 78.

k nejfrekventovanějším pojmům na stránkách českých vlasteneckých časopisů „ideál“. Autoři píší o „*ideálu našeho národního snažení*“ a snaží se uchovat jeho čistotu.“³⁵

Nahlédli jsme do základní problematiky hygieny, kdy v 1. polovině 19. století lidé ještě prokazovali nutné obavy ze škodlivosti vody. Voda byla po dlouhou dobu považována za přenos chorob a infekcí, neboť lidem scházela informativnost a vzdělanost. Důležitý posun nastává po 2. polovině 19. století, kdy lékaři apelují na dodržování čistoty a hygieny a vydávají publikace s mnoha doporučeními v osobní i domácí hygieně.

1.5.1.1 Osobní hygiena

Hygienické návyky si vytváříme od útlého dětství. Osobní hygienu postupně určujeme individuálními hodnotami a zvyklostmi a necháváme se ovlivňovat kulturními, sociálními a rodinnými faktory.

Ještě hluboko do 20. století patřilo ke každodenní hygieně jen mytí rukou, nohou a obličeje v přenosném umyvadle, ve kterém se nejdříve v sobotních dnech vypralo prádlo a v té stejné vodě všichni členové rodiny. Jak uvádí spisovatel Ignát Herrmann, v 60. – 70. letech 19. století nebylo samozřejmostí vlastnit v domě či bytě vanu. Početnost rodin s možností vlastní koupele byla tedy velmi řídká. Pravidelné koupeli se dostávalo jen novorozencům a kojencům. Mladí a dospělí měli jako jednu z možností koupát se ve veřejných kašnách.

Kašny byly nenahraditelné ještě před zavedením vodovodů. Byla to namáhavá práce. Ženy nebo dívky si musely přijít pro vodu a odnést ji až do domácnosti, ze které praly, vařily a ve které se případně i koupaly. Kašna kdysi stála na každém náměstí, na každé druhé ulici. Život u kašen měl pro mladé lidi i svou poezii. V létě se u nich scházely především dívky, seznamovaly se a spřátelovaly. Chodili sem vojáci, oblečení v krojích, oslovovat koupající se dívky, a tak se kašny staly každodenní romancí pro místní mladé lidi.³⁶ Nicméně po zavedení vodovodů do domácnosti scházení u kašen již nepatřilo ke každodennímu rytmu dne a lidé se více soustředili na domácí práce v prostředí obydlí.

Důsledně hygieně nebránil pouze nedostatek vody, byla to i pruderie. Nahotu a setkání s vlastním tělem považovali za něco nemravního, co se nehodí, co je ve společnosti

³⁵ Petrasová, Taťána. Machalíková, Petra. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století, sborník příspěvků z 29. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň, 26. – 28. února 2009*. Praha: Academia, 2010. ISBN: 978-80-200-1833-5, s. 46.

³⁶ Herrmann, Ignát. *Před padesáti lety. Drobné vzpomínky z minulosti, díl III*. Praha: F. Topič, 1926. ISBN neuvedeno, s. 165 – 169.

nepřijatelné a nekalé. Dívky a ženy se proto koupaly v košílkách a košilích, neboť mezi nimi probíhal stud a strach z obvinění nekalých praktik.

K osobní hygieně náležitě patří ústní hygiena. Zubní kartáček údajně vynalezli Číňané v 16. století, do Evropy pronikl ale až v 18. století. Ze začátku se mu nepovedlo prosadit se, lidé byli zvyklí používat podomácku vyrobené zubní prášky, pasty, ústní vody a tinktury bez kartáčku.³⁷ Vydávalo se mnoho doporučení a pravidel, jak správně dbát o ústní hygienu. S jedním z návodů se můžeme setkat v knize „*Život v 19. století, sbírka dokumentačních materiálů*“ od Jany Englové, kde podrobně popisuje návod náležité ústní hygieny a předpis domácího zubního prášku.³⁸

K osobní hygieně přičítáme každodenní péči o vlasy. Ne nadarmo se říká „vlasy jsou korunkou krásy“. Vždy patřily k atributům ženskosti a tvořily nejdůležitější ozdobu těla. Dlouhou dobu před 19. stoletím nebylo ujasněné, zda používání vody opravdu škodí, nebo je k užítku. Ženy se jí bály, že by mohly po styku s vodou podlehnout bolesti hlavy, zubů a úzkosti.³⁹ Kvůli nedostatku vody a neexistenci vlasových vysoušečů se zdálo být pro vlasy nejlepším receptem k udržení si zdravých vlasů dostatečné kartáčování. Ve večerních hodinách dívky každodenně zaplétaly volně cop a navlékaly je do lehce tkaných lněných čepečků.⁴⁰

I přes mnoho doporučení se důkladné hygieně zdejší lidé většinou nevěnovali. Hlavní vinu tohoto nesprávného dodržování nese úplná bezmyšlenkovitost. Nikoho nenapadlo přemýšlet o hlavním účelu mytí, a jaké cennosti, benefity může přinášet. V knize „*Visity*“ vykresluje Duchoslav Panýrek každodenní obraz toho, jak se zdejší lidé myjí. „*Z pola rozespaný člověk, jehož povolání nutí opustiti teplé lože, promne si naspěch oči, přikročí k umývadlu, do něhož naleje vody připravené obyčejně z večera. Pak umyje si, s týmž spěchem, obličej i ruce. Mokro postihne tváře, čelo, bradu, zřídka krk a ještě řídčeji část prsou. Dejme tomu, že takové mytí trvá pět minut. Ke konci nebývá voda čistá – přece však zvedáme ji dlaněmi k obličejí opět a opět, abychom smyli snad stopy mýdla či znova*

³⁷ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 81.

³⁸ Englová, Jana. *Život v 19. století, sbírka dokumentačních materiálů*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, Katedra historie, 2001. ISBN 80-7044-432-0, s. 36.

³⁹ Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc. s. 76.

⁴⁰ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 83.

*svlažili části jednou již zmokřené.*⁴¹ To zdaleka nebylo vše. Jakmile tvář i ruce byly opláchnuté, sáhli po ručníku, který nebyl zpravidla čistý. V tom nejlepším případě byl zrovna vytáhlý z prádelníků, s nesoucimi stopy z večerního mytí předchozích dnů a otřen všemi členy rodiny. Můžeme říci, že je to všeobecně rozšířený zvyk a společnost nebyla vychovávána a vzdělávána příznivějším směrem.

Na základě šetření vody jsme vyzorovali, že ženy v domácnosti vodu přednostně použily na vaření, praní prádla, mytí nádobí a v poslední řadě i na koupání. Víme, že řada dívek dávala přednost každodennímu scházení se u kašen s ostatními dívkami i chlapci, mohly zároveň ušetřit vodu v domácnosti, ale také se socializovat a dovídat se o novinkách ve světě. V dolních vrstvách přetrvával zvyk šetřit vodou i po zavedení vodovodů, možná z důvodů obav budoucího nedostatku, nebo zbytečného plýtvání vody. Lidé na vesnicích nebyli výchovně vedeni k rozmařilosti a konzumu, naopak k šetrnosti a skromnosti.

Pruderie znamenala velký problém v oblasti hygieny, neboť z důvodu nošení košilek bránila důsledné hygieně. Zároveň byly dívky stále vychovávány ke stydlivosti a při setkání s vlastním tělem by byly v očích druhých lidí ostuzeny. Na vesnicích panovala spousta předsudků, ale také bezmyšlenkovitost, z důvodu nedostatku vzdělanosti. Lidé byli zvyklí používat po domácku vyrobené hygienické předměty i prostředky, které považovali za nejkvalitnější, proto i nové vynálezy přijímali postupně a s opatrností. V této době začínala pronikat taktéž reklama mezi všechny vrstvy obyvatel, mnozí prodejci nabízeli své zboží jako nejkvalitnější, lidé museli být při nákupu obezřetní. Reklamu zde zmiňuji, protože souvisí se zkvalitněním životních podmínek i s prodejem hygienických potřeb, řadíme sem nezbytnosti jako flakonky, hřebeny, mýdla, kartáčky na zuby, pasty, gely, prací prášky, apod. Nejvíce reklama napomáhala prodeji hygienických potřeb v městském prostředí, kde lidé neměli čas na domácí výrobu. Na venkově přetrvával spíše konzervativní způsob života, lidé znali hodnotu i kvalitu zboží mezi lidmi na venkově a reklamě, propagující hygienické potřeby, se po dlouhou dobu bránili.

⁴¹ Panýrek, Duchoslav. *Visity. Řada prostonárodních článků z lékařství*. Praha: Tiskem a nákladem Dr. Edv. Grégra, 1894. ISBN neuvedeno, s. 108, 109.

5.1.1.2 Osobní hygiena po psychické stránce

Osobní hygiena je důležitá taktéž po psychické, duševní stránce. V 2. polovině 19. století přibývá populárně – naučných spisů, které poukazují na důležitost péče o své zdraví a s tím související hygienu. Jedna z prvních knih na trhu je „*Zdravověda čili Nejlepší způsob, jakby člověk svého života ve zdraví a vesele užití a dlouhého věku dosáhnouti mohl*“, z roku 1853. Filip Stanislav Kodym ujasňuje princip zdravého životního stylu, ukazuje zlatou střední cestu, jak by měl člověk nejlépe žít ve zdraví, dlouhověkosti a veselosti. Klade lidem především za cíl stanovovat si priority v oblasti svého sebe rozvoje a poznání v oblasti zdraví a hygieny, jako je zesílení tělem i duchem, stát se zdatným, odolným, statečným a rázným. Ukážeme si desatero pravidel vnitřní hygieny, která Kodym považuje za důležitá k udržení si svého každodenního duševního i tělesného zdraví.

1. Nedýchej než jen povětrí čisté! – Vzduch boží duch.
2. Nejez více, než je tvému zdraví přiměřené! Kam střídmost nechodí, tam chodí lékař.
3. Nepij více, než je tvému zdraví přiměřené! Blahoslavená voda, ta rozumu nekalí.
4. Chovej své tělo čisté! Třebas chudobně, jen když čistotně.
5. Navykej si na studeno a tělo své otužuj! Často – li se nastuzuješ, nesnadno se nastudíš.
6. Vzděláváš – li svého ducha, nezapomínej se nad tělem! Ve zdravém těle, zdravá mysl.
7. Nezahálej! Stojatá voda hnije.
8. Po práci hled' se vyraziti! Veselá mysl půl zdraví.
9. Pospí jen tolik, kolik potřebuješ! Kdo chce mnoho znáti, nesmí mnoho spáti.
10. V čas potřeby přijmi náležitě pomoci! Lepší malá pomoc, než – li velká nemoc.⁴²

1.5.1.3 Lázně

Od poloviny 19. století se v českých zemích začínají objevovat veřejné lázně, kam nejdříve docházeli zámožnější lidé, později i lidová společnost. Mnoho lidí se zaslouhalo o rozšíření lázní v každém městě i vesnici, a to i pro ty nejchudší obyvatele.⁴³ Je nám zřejmé, že každá domácnost nebyla vybavena přenosným umyvadlem, nebo vanou, a proto si společnost uvědomovala, že by se tato lázeňská zařízení měla stát samozřejmostí pro

⁴² Kodym, Filip Stanislav. *Zdravověda, čili, nejlepší způsob, jakby člověk svého života ve zdraví a vesele užití a dlouhého věku dosáhnouti mohl*. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1914. ISBN neuváděno, s. 8 – 13.

⁴³ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 79.

všechny vrstvy obyvatel, a zvýšit tak standarty a kvalitu v hygieně. Lázeňství mělo plnit úlohu ve zvýšení úrovně hygieny a učit společnost především novým hygienickým návykům.

Lázeňství plnilo kromě funkce uzdravující také funkci rekreační, společenskou, preventivně otužovací, náboženskou a vždy bylo úzce spojeno s hygienou. Lékařům v 19. století se podařilo společnosti vyvrátit škodlivost vody a naopak je poučit o jejich blahodárných účincích.⁴⁴ Lidé začali znovu věřit v léčebné kúry, sílu minerálních vod a v pomoci vyléčení jejich chorob. Lázeňské pobyty působily také tím, že vymanily člověka z běžné každodenní rutiny, poskytly mu více odpočinku a společenské rozptýlení. Mimo jiné se lidé dostávali do nového esteticky působivého prostředí, mohli obdivovat architekturu, do které patřily kolonády, altánky, parkové úpravy a zahrady.⁴⁵

Lázeňství bylo vždy spjato s osobní hygienou, ale také s každodenností, kdy byli lidé vytrhnuti alespoň ze všednosti dne. Lázeňství umožňovalo jednu z forem sociability, kde se lidé shromažďovali, poznávali, předávali si aktuální novinky ze světa, apod. Koupelna a vana nebyla běžnou součástí domácího vybavení. V té době si ji mohli dovolit jen zámožní lidé, a proto se postupně zřizovaly veřejné lázně nejdříve pro širokou střední společnost, později i pro lidovou společnost. Lázně byly bez poplatku, protože zkvalitnění hodnot a kvalitu úrovně hygieny považovali lékaři za nejdůležitější. Bohužel kvůli nevydělečnosti se lázně zřizovaly pomalým tempem. Co můžeme považovat za nejdůležitější, tak že lázeňští lékaři dokázali vyvrátit pozůstalé obavy ze škodlivosti vody a navrátit lidem naději v její uzdravující účinky na lidský organismus. Lidé objevili nový životní styl jak v rámci čistoty, tak sociability.

1.5.1.4 Pěstování krásy od 19. století

Mladé dívky byly v 19. století varovány před vysedáváním u zrcadla a přílišným zkrášlováním, neboť tyto vyjmenované činnosti byly znakem marnivosti. Marnivost jako taková byla naprosto nežádoucí a snaha vypadat půvabně byla odmítána. Dříve se nad krásou vnější vyzdvihovala krása vnitřní, a to především krása duše, cnost, rozum a podobné užitečné vlastnosti. Honorata Zapová ve své knize „Nezabudky“ vyzdvihuje, že „každá žena, ať už krásná, nebo ošklivá, by měla mít na zřeteli, že půvab těla na dlouho zachovat

⁴⁴ Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc. S. 109.

⁴⁵Tamtéž, s. 103 – 106.

nelze, ale půvab duše i zdvojnásobit může.⁴⁶ I přesto se nenechaly od používání kosmetiky ženy odradit. S rostoucím chemickým průmyslem vznikalo mnoho kráslicích přípravků a ženy se jimi nechaly zlákat ve snaze zdokonalit svůj půvab a zakrýt případné nedostatky a vady. Od posledních desetiletí 19. století ženy upoutávaly nepřehlédnutelné inzeráty a reklamy, kde se prezentovaly různé tinktury, mastičky, mýdla, vlasové přípravky, toaletní vody a krémy. Ženy musely být velmi vybíravé, každému výrobcí se nedalo věřit, každý představoval své produkty jako nejlepší a mnohé z nich byly klamavé.⁴⁷

Jinak tomu bylo u dekorativní kosmetiky. Líčení bylo dlouhou dobu atributem ženy nelíbivé pověsti a dlouhou dobu trvalo, než k ní začali lidé přistupovat jinak. Lékaři zavrhovali parfémy, ale ani ty si nenechaly ženy vymluvit. Používaly je jako doplněk své hygieny a dále měly napomoci k jejich osobnímu, morálnímu, estetickému zjevu. Ženám byl přičítán stud v používání pronikavých, silných vůní, ve snaze zakrýt jejich nedokonalosti, proto volily raději květinové, lehké vůně, které měly podtrhnout jejich ženskou přirozenost.⁴⁸

Kosmetika se stále vyvíjí a patří k neoddělitelné součásti každodenního života. Nové metody přibývají a staré postupně zanikají. Lidé vždy přijdou na nové metody a přípravky, které přinesou další obohacení kosmetiky pro naši společnost.⁴⁹

Kosmetickému průmyslu se nevyhnuly převážně ženy vyšší a střední třídy, neboť se nechaly zlákat na množství nových vůní, krémů a líčidel, které zakryly jejich nedokonalosti. I zde hraje důležitou roli reklama, o níž jsme se zmiňovali na začátku kapitoly hygieny. Ženy s pronikavou vůní byly považovány za ty, které se vnucují a vyžadují si pozornost. Lidé dolních vrstev měli o takových ženám mínění, že se snaží zakrýt svůj oděr, pach a zanedbanou osobní hygienu. Dívky a ženy dolních vrstev spíše více dbaly na svou vnitřní krásu, to znamená ctnost, pokora, láskyplnost a podobné dobré vlastnosti, kterým byly odjakživa vychovávány. Teprve až s proniknutím do městského života se mohly dívky a ženy postupně přizpůsobovat novým městským trendům a případně ovlivňovat svou rodinu v dolních vrstvách.

⁴⁶ Zapová, Honorata. *Nezabudky, dar našim pannám*. Praha: Kober, 1863, ISBN neuvedeno, s. 16.

⁴⁷ Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc. S. 80 – 81.

⁴⁸ Corbin, Alain. *Narcis a miazma, pach a společenské představy 18. a 19. století*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-529-0, s. 169 – 174.

⁴⁹ Rozsivalová, Věra. *Krásu očima staletí*. Hradec Králové: Nucleus, 1996. ISBN 80-901753-2-5, s. 7 – 38.

1.5.1.5 Hygiena v domácnosti

Jen stěží si dokáže dnešní moderní člověk 21. století představit, v jakém prostředí žili naši předci před několika staletími. Dnes jsme přivyklí na komfort splachovacích záchodů, teple tekoucí vodu při každodenní hygieně a dobře vybavené kuchyně. Současné hospodyňky jsou směřovány k tomu vytvářet čisté, voňavé, až téměř sterilní prostředí. Útulnost, důkladná hygiena a vůně domova jsou atributem současné čisté domácnosti. V minulosti byly podmínky pro hygienu zcela jiné. Města byla bez kanalizace, ulicemi se šířily nepříjemné zápachy, postrádala čistírny odpadních vod, nebyl zaveden vodovod ani elektřina. Postupně se čistota a hygienické návyky v domácnosti dostávají lidem do povědomí, a tím převratným bodem je právě 19. století.

Výše vyjmenované pojmy dnešního století by ještě u našich předků v prvním desetiletí 19. století budily nechápavý úžas. Našli bychom řadu možných činitelů, které zabraňovaly trávit čas každodenním pečlivým úklidem. Teplo i světlo byli drahé, uklízelo se jen pomocí mechanických pomocníků, řada věcí se vyráběla podomácku, proto nezbývalo mnoho času na úklid. V rodině bylo běžné mít více dětí a většinu času trávili v kuchyni, proto nebyla potřeba uklízet celý dům, jestliže byly zadní pokoje uzavřeny. Ve starých domech se důkladný úklid odbyval jen dvakrát, třikrát do roka, a to jen před Velikonocemi, před poutěmi, nebo před Vánocemi.⁵⁰

V 2. polovině 19. století prošla společnost i tímto odvětvím výraznou změnou. Nejenže se do měst dostávalo více vody, ale rozšiřovaly se nejrůznější příručky pro hospodyně, literatury pro ženy a dívky s návody, jak zušlechťovat svou domácnost.⁵¹ Postupně stoupaly nároky na veřejnou hygienu a čistota se stala symbolem útulné domácnosti. Úklid se tak stal každodenní povinností u žen. Nechyběl jim smysl pro správnost, pořádek, snažily se udržet svornost v domácím kruhu a zdravou atmosféru v domě.⁵² Především představitelky středních vrstev, zabývající se profesionálně výchovou, nebo které osvícenským způsobem přistupují ke svému mateřství, se nově zajímají o sociální

⁵⁰ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 86.

⁵¹ Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. *Dárek dcerám československým od Magdaleny Dobromily Rettigové* [online]. Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, ©2009-2010 [cit. 20.4.2021]. Dostupné z: <http://uhv.upce.cz/cs/magdalena-dobromila-rettigova/>

⁵² Sofie Podlipská. *Studie o práci* [online]. Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, ©2009-2010 [cit. 20.4.2021]. Dostupné z: <http://uhv.upce.cz/cs/sofie-podlipska/>

hygienu a hygienu prostoru, ve kterém se pohybují jejich děti. Požadavky na hygienu rostou a ideál v meziválečném období odpovídá zhruba ideálu dnešnímu.⁵³

Velká pozornost se začíná upínat na kvalitu a čistotu prádla. Prádlo se častěji pere a zvyšuje se vnímavost vůči jeho pachům, a proto vkládají různé parfémové zásuvky do zásuvek prádelníků. Voňavé prádlo se stává taktéž znakem čistoty. Ženy chodily máchat prádlo k potoku, řece, nebo rybníku, aby si ušetřily svou fyzickou sílu nošením vody. Bělilo se na trávníku a sušilo venku. Namáhavou práci vystřídal v posledním desetiletí 19. století mechanické prací stroje, poté bubnové pračky a na přelomu 19. a 20. století se objevují nově na trhu prací prášky, mýdla a plnidla. Budování prádelen přispělo ještě k většímu komfortu tehdejší doby. Správné praní a žehlení si ženy osvojovaly díky spisu „Mladá hospodyňka“ od Magdaleny Dobromily Rettigové, které bedlivě střežily ve své domácnosti a propůjčovaly si je mezi sebou. Kromě prádla se v 19. století staly fenoménem vykuřovadla v místnosti a voňavé dopisní papíry.⁵⁴ Od 20. let 20. století se objevují elektrické pračky, které přivodily zánik domácího praní. Lidé mohli začít prát častěji a větší množství a převlékání jejich osobního prádla se stalo každodenní samozřejmostí.

1.5.2 Domov

S osobní, duševní i domácí hygienou neprodleně souvisí okruh domova, ve kterém se každodenně nacházíme a který nám poskytuje prostředí k vykonávání hygienických rutin a potřeb.

Domov představuje ucelený okruh blízkých, známých lidí spojených s hmotným prostředím, ve kterém člověk po delší dobu žil a kde zažíval pocit sounáležitosti, bezpečí a zázemí.⁵⁵ S domovem si hned vybavíme pojmy okolí, rodná obec, krajina, které budeme mít s naším rodným místem spojeny po celý život. Je to prostředí, ve kterém se utváří naše osobnost už od raného dětství. Víme, že domov není stejný pro každého, záleží, jakým způsobem ho utváříme, jaké máme stanovené hodnoty a normy. Ve svém rodinném zázemí se podílíme na celkové rodinné atmosféře, uplatňujeme zde vlastní individualitu a životní styl, učíme se vycházet s rodinnými příslušníky a učíme se vztahům. Je to místo, které tvoří

⁵³ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 88.

⁵⁴ Corbin, Alain. *Narcis a miazma, pach a společenské představy 18. a 19. století*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-529-0, s. 167 - 175.

⁵⁵ *Domov*. Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, V. V. I. Nešpor, R. Zdeněk, ©2017 [cit. 14.4.2021]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Domov>.

spoustu drobností, ke kterým máme nějakou citovou vazbu a zároveň je to místo, kam se budeme vždy rádi vracet.

Ještě v předindustriální společnosti obývaly dům různé generace a vytvářely společenství. Obydlí už ve středověku nebo raném novověku plnilo více funkcí, než jen chránit rodinu před chladem a tíživým počasím, zajišťovalo rovněž místo bezpečí, k odpočinku a práci. Dispozice domu odpovídala sociálnímu statusu majitele. Od industrializace až po současnost prošel dům mnoha proměnami, a to jak v závislosti na technickém pokroku, změně populace, tak funkci obývání. Industrializace přináší také rozdělení sféry na rodinnou a veřejnou a odděluje se dům od pracoviště. Vlastní domy se udržovaly na venkově a je jasné, že jejich vzhled i kvalita byla proměnlivá. Znakem dobrého postavení znamenalo vlastnit svůj dům, jen malá část obyvatel a především chudina musela žít hromadně v nájmech. V této době je charakteristickým rysem mobilita. Lidé začínali opouštět staré domovy, z venkova se stěhovali do města za lepší práci. Rozšířily se pavlačové domy a dělnická obydlí. Rozšířilo se kladení důrazu na soukromí a pohodlí. Tuto vlastnost většinou postrádaly dělnické kolonie a činžovní či pavlačové domy, oproti tomu si maximální intimitu a respektování soukromí udržovaly vily, rodinné domy a pronájmy v činžovních, pavlačových nebo palácových domech. Díky významným architektům, jako byli Josef Kotěra, Osvald Polívka, Jan Koula, si našli obyvatelé zalíbení v obydlí na okrajích měst.

Na venkově přetrvávalo na přelomu 18. a 19. století baroko a vzhled nebo uspořádání domu se příliš neměnilo. Výraznými proměnami prošly ale městské domy, které odrážely sociální postavení obyvatel. Přicházeli sem mladí lidé s novými sny, prací, za vyšším platem, vzděláním i vizí vyniknout v nové společnosti. Začaly se rozšiřovat vilové čtvrti, které byly ve své době moderní, nabízely luxusní podmínky pro obývání. Rodinný život probíhal především v kuchyni, kde trávily většinu času výhradně ženy. Dobrý ukazatelem dobře fungující domácnosti byla čistá kuchyň, chutné jídlo a atraktivně prostřený stůl. 19. století je význačné nejen v proměně výstavbě kuchyně, ale také v proměně její vybavenosti. Prosadily se nové mechanické prostředky a domácí přístroje k usnadnění práce v domácnosti. Kuchyňský stůl představoval centrum dění celé domácnosti, rodina jedla, žena šila a muž si četl noviny. Ojediněle se zde vyskytovalo také lůžko, které jak všichni věděli, do kuchyně nepatřilo, ale postupně od tohoto zvyku opouštěli. Luxus ložnice si dlouho dopřávaly jen bohatší rodiny, ale postupně se ho dočkaly i střední vrstvy. 19. století dalo vzniknout manželským ložnicím a manželským postelím,

kteře byly dřívě od sebe odděleny. Postupně moderní občanská společnost převzala tyto normy vytvořenou aristokracií.⁵⁶

Ložnice byla pokud možno orientována na východ, aby jim příchod slunce umožňoval budík. Důležitý byl dostatek vzduchu a hospodyňka měla klást důraz na to, aby postel nestála v průvanu. Co se týče vybavenosti, tak ložnici doplňoval noční stolek, lenoška, umývací stolek, šatník, hodiny uprostřed stěny a klekátka před postel, koberec se upřednostňoval v zimě.⁵⁷

Teprve v 19. století se poprvé objevuje samostatný dětský pokoj v souvislosti s pochopením dětských vývojových potřeb.

Na záchod chodili lidi na venkově na hnojiště a budky se udržely až do 2. poloviny 20. stol. V pavlačových nebo činžovních domech se o budku dělilo jedno poschodí. Ženy i tehdy dbaly na hygienu, proto si sebou nosily lepenkové kolečko, které je předchůdcem dnešních papírových nebo plastových potahů na jedno použití. Postupně se ve velkých městech a především v Praze zaváděly splachovací toalety, které nebyly už na konci chodby, nýbrž uvnitř bytu.

Předchůdcem koupelny byl toaletní kabinet, kam se vana donášela. Koupelna nepatřila mezi samozřejmou vybavenost domu nebo bytu. Dlouhou dobu představovala znak zámožnosti a ne každý si ji mohl dovolit. Jestliže ji někdo doma měl, byla přístupná všem, proto měla hned několik dveří, zabudovaných z několika stran. V 19. století měli přesný návod, jak sestavit a vybavit takovou koupelnu. Měla být minimálně šest metrů čtverečních velká, mít k dispozici velké osvětlení, vytápění a větrání. K nejlepšímu vybavení patřila vana, bidet, koupelnový kotel, stolek a věšák na oblečení. Takové koupelny se mohli těšit pouze lidé zámožnější vrstvy.⁵⁸

S přibývajícimi doporučeními po 2. polovině 19. století lidé začali více klást důraz na čistotu domova a jeho větrání. V rodinném domě se čistota udržovala snadněji, zato v pavlačových nebo činžovních domech se údržba podstatně zanedbávala. To hlavně z důvodu nedostatku koupelen a záchodů na počet obyvatel jednoho poschodí. Lidé i přesto na hygienu dbali, svědectvím může být právě lepenkové kolečko, které pod sebe při své potřebě pokládali.

⁵⁶ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 41 – 58.

⁵⁷ Hansgírgová, Františka. *Hospodyně našeho věku. Krátké naučení k vedení městského i venkovského hospodářství*. 2. vydání. Praha: 1874, ISBN nevedeno, s. 43.

⁵⁸ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 60 – 62.

1.5.3 Odívání

S osobní hygienou i s hygienou v domácnosti úzce souvisí také čistota odívání. Nejdříve si představíme charakteristiku odívání, poté její součást každodennosti lidí v 19. století a jejich životní styl v oblékání, nové ideje a prostupující trendy.

Součástí každodennosti je oděv nejvýraznějším obrazem životního stylu. Způsob oblékání nese pečeť doby, v níž bylo nošeno, sociálně charakterizuje nositele oblečení a promlouvá o životním stylu a tradici dané doby. Výhradně ochrannou funkci měl oděv jen krátce po svém vzniku, velice rychle nabyl na dalším významu. Snad nejdůležitější je funkce estetická, která reprezentuje životní styl a dobový ideál krásy. Dále je oděv ukazatel sociálního postavení a prostředek sociální komunikace. Rozhodující o úrovni a kvalitě oděvu jsou také klimatické podmínky, pro které je oděv určen, ekonomická úroveň společnosti, technické i vědecké znalosti, výrobní možnosti apod. Dějiny oděvní módy vždy byly o postojích, reprezentacích a o mentalitách určité doby a společnosti, nesly sociální, politické i ekonomické aspekty oděvní tvorby a vždy tvořily součást každodenního života.⁵⁹

Až do konce 19. století sledovali oděvní trendy jen lidé středních a vyšších vrstev. Móda se obměňovala po každých uplynulých deseti let a ovlivňovala jen nepatrné procento obyvatel. Zbýlá část společnosti byla povětšinou odkázána na odložené, zděděné nebo darované oděvy. Jestliže byl zde v dospělosti pořízen nový oděv, nosil se po celý život. Většina žen vlastnila dvoje šaty, jedny na každodenní nošení a druhé byly sváteční. Na venkově i ve městech bylo nezbytné jedno živnostenské řemeslo, a to barvířství. Ženy si zde mohly nechat obarvit obnošené šaty a potiskat je různými ornamenty.⁶⁰ Tímto způsobem se ženy dočkaly nového oblečení.

Snahy prosadit národní oděv sahají taktéž do období v 19. století. Už na počátku revoluce, v březnu 1848, usměrňoval politické symboly v oděvních doplňcích doznívající romantismus, který si liboval v symbolice heraldických znaků a barev, národních i nadnárodních. Bílou a červenou barvu nosila česká i německá Praha, postupně se české heraldické symboly staly součástí lidových vrstev. Stále zřejmější národní charakter měl u nás v českých zemích potvrdit národní kroj, stejně tak tomu bylo v ostatních zemích. Na národní oděv dále navazovala generace padesátých let a další až do prvních desetiletí 20.

⁵⁹ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 100 - 101.

⁶⁰ Herrmann, Ignát. *Před padesáti lety, drobné vzpomínky z minulosti I*. V Praze: F. Topič, 1924. ISBN neuvedeno, s. 109 – 113.

století. Sílicí zájem o lidové umění přinesl do odvětví oděvu nové lidové prvky v ženském i mužském odvětví.⁶¹

Lidový oděv bychom mohli rozdělit do dvou skupin, na oděv pracovní a sváteční. Oděv pracovní se nosil nejen do práce, ale byl taktéž významnou součástí ve všech profesních a sociálních vrstvách venkova i na doma. Sváteční se nosil pouze svátečně, ale už tehdy se pro něj vžilo označení kroj. Mezi těmito dvěma skupinami existuje velké množství variant pracovního i svátečního oblečení. Něco jiného se nosilo na hrubší práce, něco jiného do kostela, v neděli k muzice a něco jiného na jarmark. Nejzdobnější a nejhonosnější kroje nosili svobodné dívky a chlapci. Dívčí kroj byl složen z bílého lněného plátna, nadutých rukávů, zdobených živůtků a šněrovaček, řasený dalšími spodničkami s vyšívanými zástěrami. Úprava vlasů nebyla zanedbána, naopak byla zdůrazněna bohatost a krása vlasů různými příkrývkami.⁶²

V průběhu 1. poloviny 19. století se ženy vedle krojů hlásily také k redukci ženských prvků oděvu, a zbavit tak šaty o charakteristické prvky ženské siluety. S tím souvisí otázka pánských kalhot v dámském oblečení. Ženy měly vůči nošení kalhot nejdříve rezervovanější postoj, neboť byly vnímány jako atribut maskulinity a zároveň jako urážka mužství. V první třetině 19. století se rozšířily a prvotně pronikly do profese baletek v opeře. Nosily je taktéž malé holčičky, které byly pohybově živější.⁶³

V průběhu 19. století se nároky na čistotu odívání zvyšovaly. Odívané prádlo se nemohlo obejít bez jeho čistoty. Čistota prádla byla zase spjata s výrobou domácích prostředků, čistou vodou, procesem praní, jeho bělením a sušením. Odívání jsem věnovala samostatnou kapitolu, protože i zde můžeme vysledovat postoje i myšlení tehdejších lidí k čistotě a hygieně. Nezáleží na tom, zda chápeme pouze důležitost čisté vody a jeho blahodárného účinku při kontaktu s kůží, důležité je porozumět účelu pokládání čistého prádla na pokožku. Nejenom že se lidé v důkladně vypraném prádle cítili čistotní a zdraví, ale také preventivně předcházeli různým kožním onemocněním. Lidé měli rozdělený oděv na pracovní a sváteční. Ve spojení s hygienou i tady můžeme sledovat, že lidé volili sváteční oblečení převážně bílé, z důvodu reprezentace čistoty a nezanedbávající životní úrovně.

⁶¹ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 107, 108.

⁶² Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7, s. 280 - 283.

⁶³ Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 107 - 108.

1.6 Umělci zabývající se hygienou a každodenností

O zachycení každodennosti usilovalo v minulosti již mnoho umělců. Už víme, že do této kategorie opakujících a rytmizujících činností spadá stravování, koupání, společenství, volná zábava, apod. Jedním z nejčastěji zachycovaných prvků byla právě voda, ať už samotná koupel, intimita v koupelně, koupání v rybníce, praní prádla, nebo voda jako živel. Teprve v 19. století s přívodem většího množství vody bylo společné koupání nahrazeno intimní, soukromou vanou. Lázeň se stala součástí domácí sféry. Ženy považovaly koupání za odpočinkovou aktivitu a umělci v nich shledávali inspiraci pro svou tvorbu.

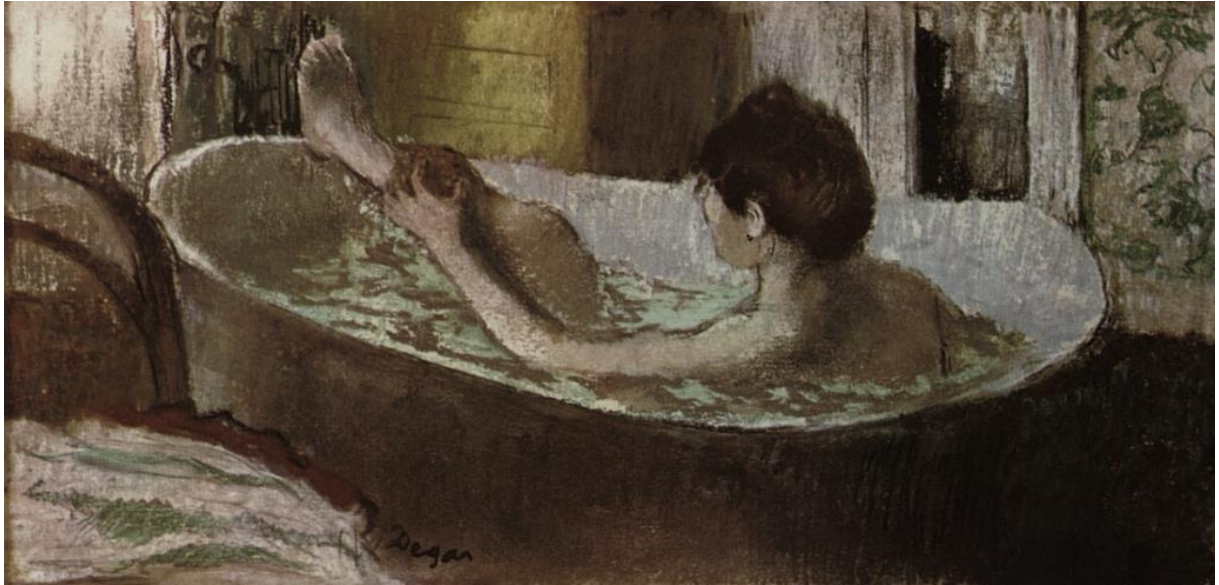
V této části budou vybráni takoví umělci, kteří pracovali s tématem hygiena nebo každodennost a kteří byli inspirací pro praktickou práci této diplomové práce. Představíme si stručnou charakteristiku o jednotlivých umělcích, ale důležitá pro nás bude jejich samotná tvorba.

1.6.1 Edgar Degas (1834 – 1917)

Edgar Degas je známý především svými baletkami, svým uvolněným, senzibilním, hravým způsobem výtvarného vyjádření. Stavěl se proti naturalismu a styl impresionismu si utvářel vlastním způsobem. Byl to muž v ateliéru, který si nejčastěji vybíral modely jako prادلny, tanečnice, modistky, žokeje a dokonce i prostitutky. Chtěl zobrazovat společenské mravy, které se později staly jeho hlavním tématem. Vynalézal dosud neznámé postupy, které by mu nejvíce vyhovovaly. Nejčastěji kombinoval pastel, kvaš, temperu nebo olejomalbu. Většinu svých děl nechával úmyslně nedotažených, jako by jim nechával otevřená vrátka.⁶⁴

Baletky nebyly jediným námětem, který ho fascinoval. Zajímaly ho ženy střední a vyšší třídy, které byly povětšinou v domácnosti sami. Životy žen byly v jistém duchu hlavním předmětem jeho zájmu, podobně jako prostitutky a milenky. Takové ženy zobrazoval nejčastěji v prostředí koupelny, buď při samotné koupeli, nebo při svlékání. Žena v koupelně představuje intimní okamžik, který je zasazen do každodenního života. Malíř zpodobňuje ženu na obraze *Koupel* z pohledu pozorovatele, zachycuje ji při jejím důkladném namáčení těla koupací houbou. Na tomto obraze mě fascinoval úhel záběru, kde žena ve vaně vyvolává asociaci okamžiku, klidu a pohody. Taktéž zelené tóny na obraze vyvolávají pocit intimity, tepla a spokojenosti.

⁶⁴ Lassaigne, Jacques. *Edgar Degas, soubornomalířské dílo*. Praha: Odeon, 1985. ISBN neuvedeno, s. 5 – 7.

1/ Edgar Degas, Koupel, pastel, 19,7 x 41 cm,

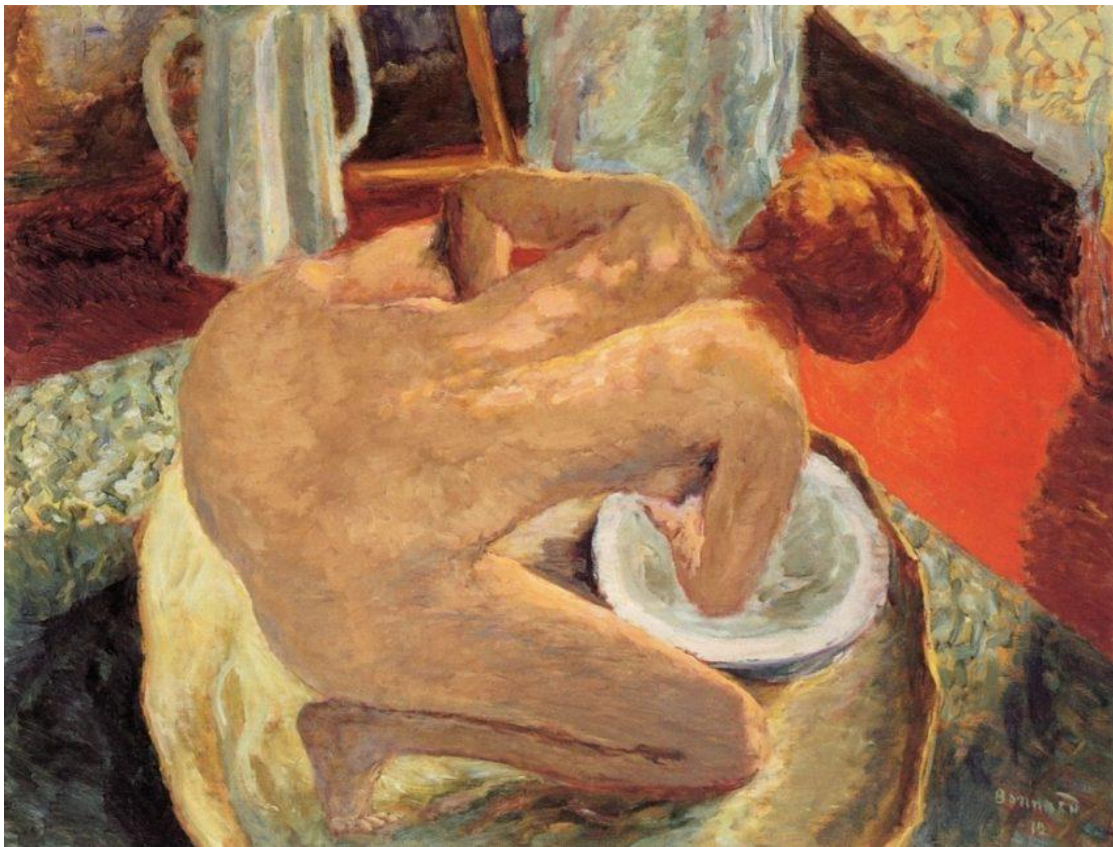

2/ E. Degas, Umyvadlo, pastel, 70 x 70 cm, kol. 1880 3/ E. Degas, Žena při toaletě, pastel, 52 x 59 cm, kol. 1885

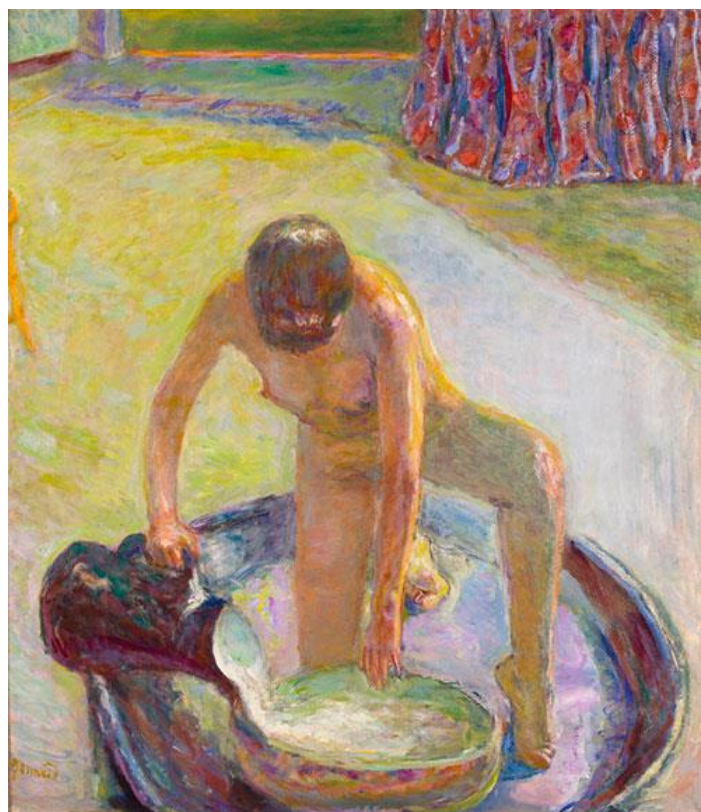
1.6.2 Pierre Bonnard (1867 - 1947)

Pierre Bonnard byl francouzský malíř a grafik, který byl nejdříve ovlivněn secesí, a posléze vstoupil do umělecké skupiny Les Nabis, kde se inspiroval impresionismem.

Jeho díla mě zaujaly převážně díky jeho uvolněnému a hravému rukopisu, kde přiznává tahy štětce a pastóznost barvy. Tahy štětce jsou rytmické, a tím dodává celému obrazu dojem pohybu a dějovost v určitém okamžiku. Svá díla vytváří v pestrém pojetí, díky barvám vytváří kontrasty a živost. V jeho obrazech nespatříme černou barvu, pouze čisté zářivé barvy. Z mého pohledu jeho obrazy zrcadlí jeho životní stav, životní události, pocity a nálady. Dokázal zachytit každodenní situace ať už stravování, společenství, nebo hygieny. V mnoha případech vidíme vztahy mezi intimními předměty a lidmi. Při pozorování jeho obrazů můžeme mít pocit, že jsme vtáhnuti do děje. Nejčastěji znázorňoval ženu, která je obklopena předměty každodenního života, tedy vázami, květinami, mísami ovocem, nebo každodenním prostředím domova. Každý jeho obraz je dobrodružství. Co je na něm zajímavé, tak oproti svým současníkům impresionistům maluje zcela z paměti.

4/ Pierre Bonnard, *Žena krčící se ve vaně*, olejomalba, 1912

5/ Pierre Bonnard, *Nahá krčící se ve vaně*, olejomalba, 1918

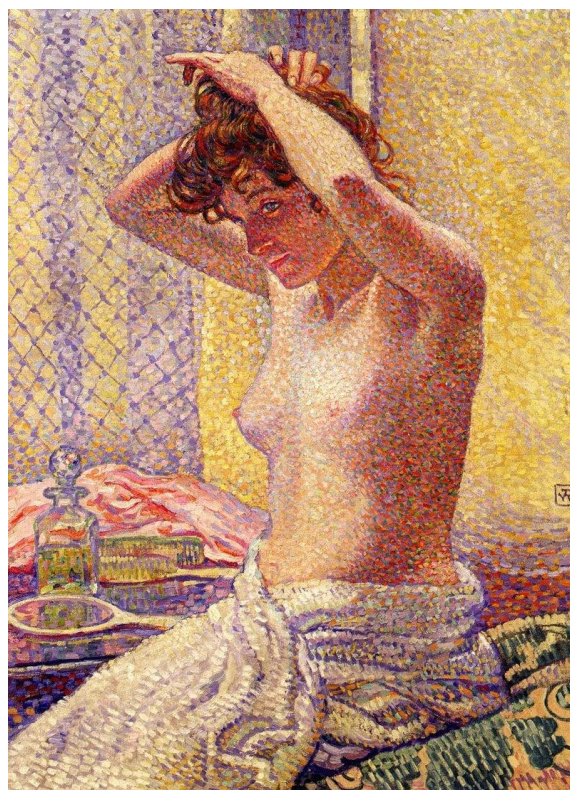

6/ Pierre Bonnard, *V koupelně*, olejomalba, 1907

1.6.3 Theo van Rysselberghe (1862 – 1926)

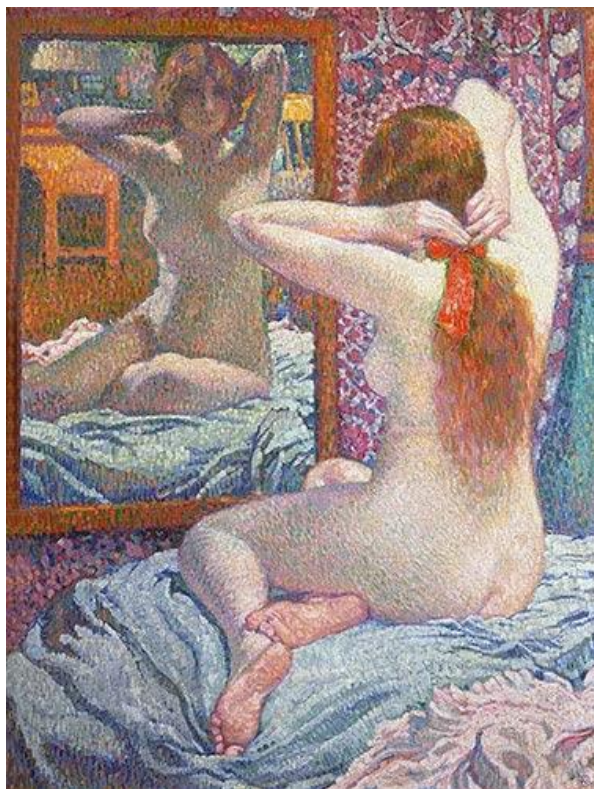
Tento belgický malíř maloval v neoimpresionistickém stylu. Jeho raná tvorba se soustředila převážně na portréty mužů a malebné scény na ulici. Podnikal cesty do Maroka, ale nedůležitější byla snad návštěva Paříže, kde na něj zapůsobila tvorba George Seurata. Paleta barev se přetvářela od tlumených, černo fialových odstínů po neoimpresionistické zářivé kontrastující barvy. Z jeho maleb vyznívá patrná inspirace také Toulousem – Lautrecem. Velmi často maloval vzpomínky a dojmy z jeho cest. Způsob používání tahů štětce se v jeho životě proměňoval, nejdříve to byly krátké tahy, poté bodové tečkování a nakonec dlouhé tahy štětce.⁶⁵

Zaujal mě jeho životní vývoj v používání barev i malířském stylu. Zprvu se setkáváme s portréty, ale postupně se středem zájmu stávají lidé, zasazení do každodenního prostředí. Nejčastěji zpodobňoval scházení dívek nebo žen v přírodě, piknik, ale také osobní hygienu žen. Upoutal mě jeho smysl pro vytvoření intimního prostředí pomocí zlatých a teplých tónů. Předměty, které tvoří každodenní součást lidí, vystihuje až s téměř fotografickým okamžikem. Vidíme, že z obrazů vyzařuje přítomnost, která je pro každodennost typická.

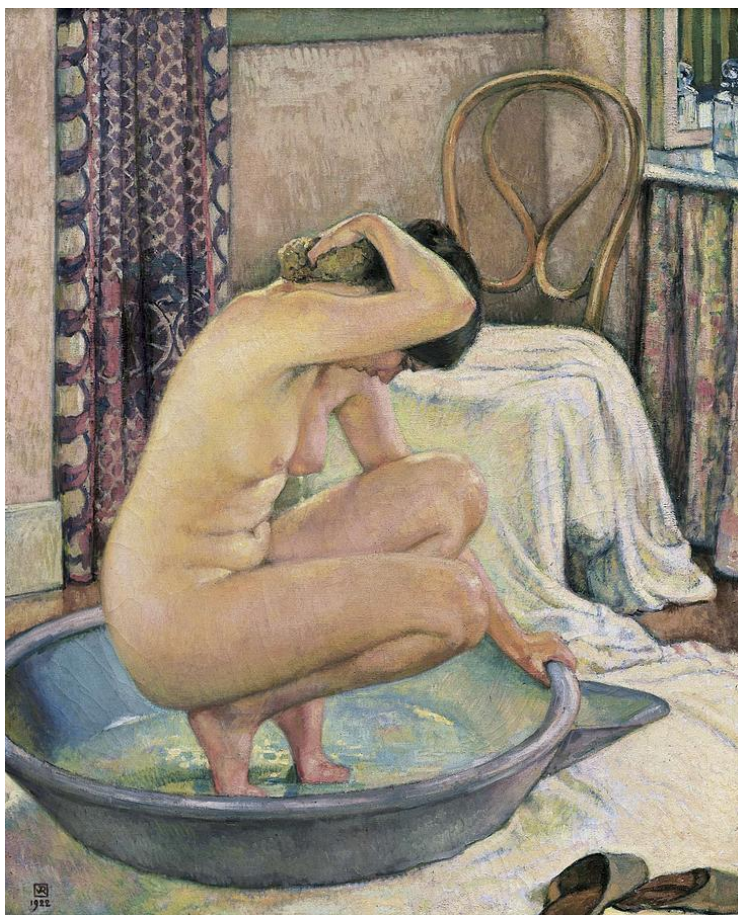

7/T. V. Rysselberghe, *Žena při její toaletě*, olejomalba, 1905.

⁶⁵ *Théo Van Rysselberghe. Biography* [online]. From Wikipedia, the free encyclopedia, ©2021 [cit. 28.6.2021]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9o_van_Rysselberghe

8/T. V. Rysselberghe, *Nahá žena před zrcadlem*, olejomalba, 1900

9/T. V. Rysselberghe, *Nahá*, olejomalba, 1922

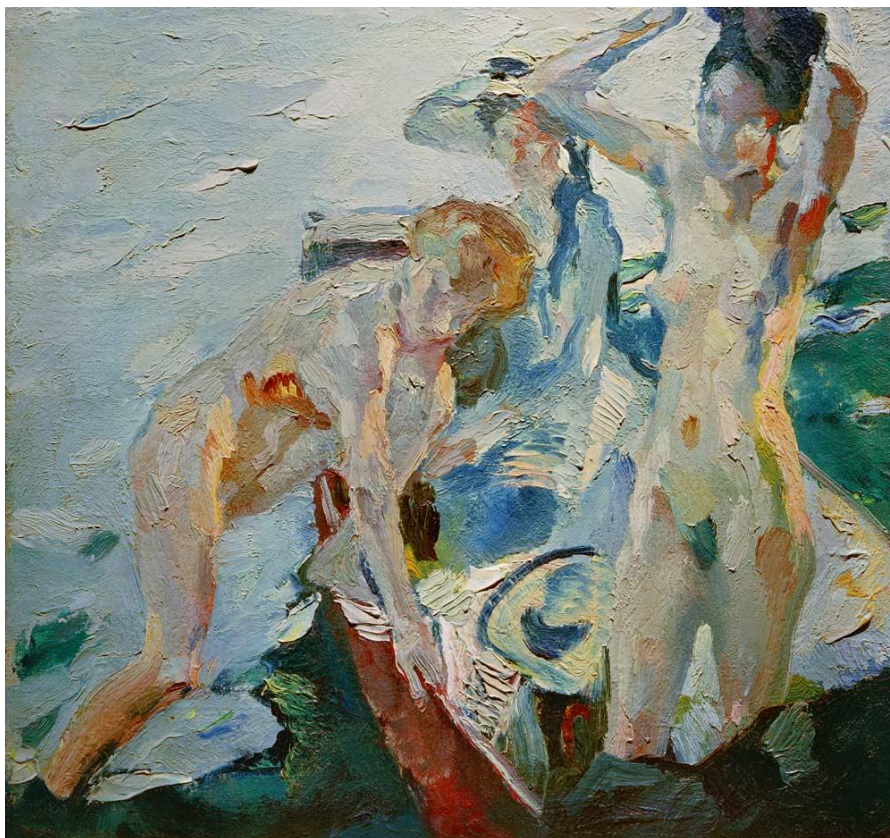
1.6.4 Leo Putz (1869 – 1940)

Tento všestranný německý umělec, který ve své torbě zahrnoval prvky secese, impresionismu i expresionismu, měl schopnost zachytit postavy v okamžiku s jejich pocity, nálady, v jejich každodennosti. Jeho postavy jsou zasazeny do rytmu všedního dne, nebo se mu naopak vymykají. Maloval plenérové portréty, krajiny i figurální akty. Cestováním a ovlivňováním začal tvořit volným, zářivěji zbarveným stylem. Jeho tvorba je ovlivněna impresionisty, ale také Cezannem. Postupně nacházel vlastní styl, který přivedl do podoby dlouhých tahů štětcem, ty vyvolávají plastický a dynamický dojem.

Tento umělec je odlišný v tom, že spoustu figur maluje z frontálního pohledu, nikoliv jako pozorovatel zezadu, z boku, ale jakoby přímo konfrontoval ženu, komunikoval s ní. Žena na obraze *Ve vaně II.* sedí v plechové vaně, zdá se, že v prostředí ložnice. Zaujímaví jsou jak pastózní nánosy barev, tak jeho dlouhé tahy štětce, ve kterých přiznává svůj rukopis. Také vyvolává dojem plastičnosti. Modelace postavy vzbuzuje okamžik prostoru a času, činnost, která se odehrává právě teď. Často zpodobňuje koupající se dívky v rybníce, kde jsou s vodou propojeny a kde se cítí být bezstarostné, chvíli vytrženy ze všednosti dne.

10/ Leo Putz, *Ve vaně II.*, olejomalba, 1911.

11/ Leo Putz, *Koupající se*, olejomalba, 1911

12/ Leo Putz, *Při západu slunce*, olejomalba, 1914

1.6.5 Emily Ponsonby

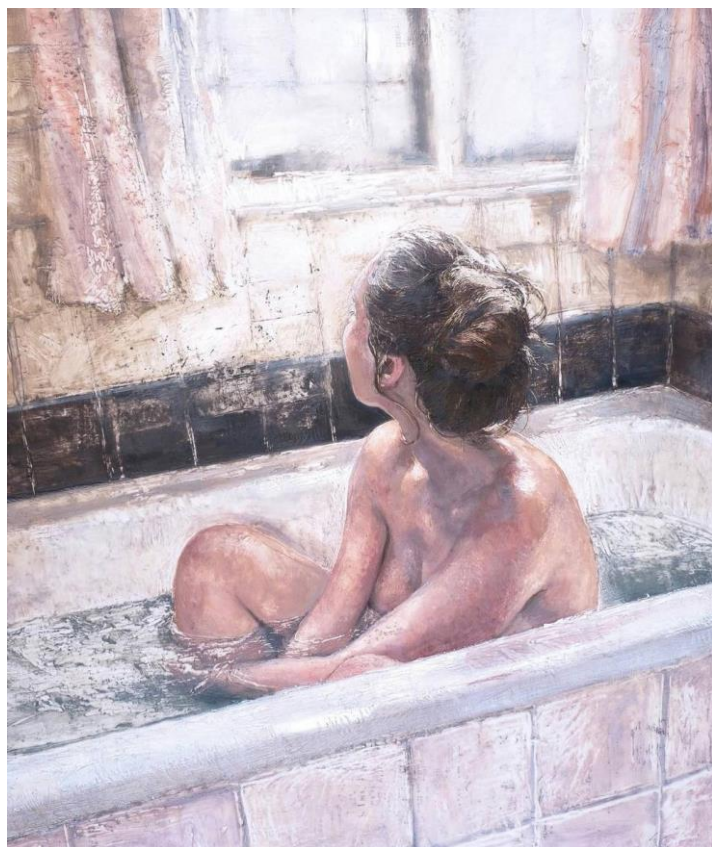
Jako další inspirační zdroj je vybrána současná umělkyně, která zkoumá účinky vody na lidský organismus. Blahodárné účinky vody na psychickou i fyzickou stránku člověka jsme zjišťovali v předchozích kapitolách, proto můžeme vidět jistou podobnost v záběru zkoumání hygieny. Svá díla ztvárňuje z pohledu pozorovatele, což dodává na obraze pocit intimity.

Na obraze *Žena ve vodě* můžeme vidět malířky strukturální rukopis a hru se světlem, která napomáhá vyvolat dojem prostoru, času a okamžiku. Výhled z okna může znamenat zpomalení a uvolnění v průběhu dne. Žena si vanu užívá, rozhodně koupání patří mezi její každodenní rutiny, ze kterých načerpává osobní duševní benefity.

Na obraze *Po koupání* zase shledáváme činnost v koupelně, kde žena uklízí po sobě mokrou podlahu. Díky moderním prvkům v koupelně na mě působí obraz moderně a nadčasově, i přesto že se koupáním zabývali umělci několik staletí zpět.

V čem spočívá jistá podobnost mezi tímto moderním znázorněním a koupáním žen středních a vyšších vrstev v 19. století? Ženy si užívaly vlastní intimitu, vytvořily si z koupání rutinu, která jim přinášela duševní i fyzické výhody, získávaly pocit uvolnění a celkově jim koupání přivádělo pocit okamžiku, přítomnosti. Ženy v dolních vrstvách čelily obtížnějším podmínkám a soukromí nebylo běžné. Můžeme zde vidět inspiraci např. Degasem, Cezannem, ale i přesto dokázala zařadit tento tradiční předmět koupání do současného každodenního života.

Kromě koupání ve vaně umělkyně nadále zkoumá proces a benefity z plavání ve vodě, např. v moři, jezeře, rybníce. Její díla jsou opravdu přesvědčivá v působnosti relaxace na člověka. Plovoucí ženy vyvolávají pocit propojení s vodou. Kromě oleje používá včelí vosk, který dodává obrazu jistou pastóznost i glazuru, které se zúročují při vyvolávání relaxačního, hlubokého a dynamického dojmu.

13/ Emily Ponsonby, *Meditativní útek*, olejomalba a včelí vosk, 2017

14/ Emily Ponsonby, *Po koupání*, olejomalba a včelí vosk, 2017

II. Didaktická část

2.1 Didaktické zpracování každodennosti

Pro mé didaktické zpracování jsem si vybrala ZUŠ ve Velkých Bílovicích, kde jsem vyučovala jednu třídu 1 x týdně po dobu 3 týdnů. Je to škola, kde jsem sama studovala a kde jsem vykonávala 1. souvislou pedagogickou praxi, tudíž jsem byla s charakteristikou školy i s výtvarnými prostředky z předchozí zkušenosti seznámena. Výtvarný obor byl v procesu různých projektů a příprav na závěrečnou výstavu, proto mi bylo umožněno didakticky zpracovat diplomovou práci s jednou třídou, 1 x týdně a po dobu 3 týdnů. Ve třídě se nachází mnoho výtvarných prostředků, od keramické hlíny, malířských barev až po materiály pro prostorové výtvarné řešení. S ohledem na časovou dotaci 120 min. jsem zvolila kresebnou a malířskou výtvarnou řadu, kde jde spíše o uspořádání vlastních myšlenek, svých představ, seznámení se s pojmem každodennost a rozšíření znalostí.

Přípravy vyučovacích hodin jsou určeny jak pro 2. stupeň ZUŠ, tak i pro 2. stupeň základní školy. Každá hodina výtvarné výchovy má časovou dotaci 120 min, proto může být využita v obou případech.

V mé diplomové práci se zabývám každodenností a životními styly i způsoby lidí před dvěma staletími, ale s ohledem na zájmy žáků mezi lety 11 – 15 zpracovávám téma tak, aby se týkalo jich samotných a podnítilo jejich osobní rozvoj.

Každodennost v mé didaktické práci zpracovávám výtvarnou kresebnou a malířskou formou, při více času by se mohly použít i jiné výtvarné prostředky, jako je keramická hlína, grafické zpracování, digitální zpracování, nebo materiály pro prostorové řešení.

2.2. Výtvarná řada každodennost

2.2.1 Příprava na hodinu č. 1

Název tematického celku:	Každodennost
Předmět:	Výtvarná výchova, ZUŠ
Stupeň vzdělání:	2. stupeň ZUŠ, 7 – 9. třída
Čas	3 x 120 min.
Učivo vyučovací jednotky:	Osobní hygiena v každodenním životě
Očekávaný cíl vzhledem k RVP:	Žák dokáže význam každodennosti zrealizovat výtvarnými prostředky a samostatně vyjadřovat svůj výtvarný názor.
Dílčí cíl:	Žák si uvědomuje důležitost osobní hygieny, dokáže experimentovat s výtvarnými prostředky a objevovat jejich výrazové možnosti.
Organizační formy výuky:	Hromadná, individualizovaná
Metody výuky	Výklad, rozhovor, názorně demonstrační, dovednostní praktické.
Námět	Osobní hygiena, duševní hygiena (vyrovnanost, správný režim dne, asertivita, aktivita, víra v sebe sama,...), fyzická hygiena, zubní hygiena, osobní čistota, spánek, hygienické návyky.
Technika, pomůcky:	Koláž, papír A3, temperové barvy, štětce, noviny, lepidlo, nůžky.
Výtvarný problém	Experimentace s výtvarnými prostředky a objevování jejich výrazových možností, jejich postupné chápání, osvojování a používání. Žák hledá a poznává význam každodennosti a zaujímá svůj osobitý postoj k osobní hygieně. Prostřednictvím interpretační invence si uvědomuje význam každodennosti a důležitost hygieny. Řeší kompozici a důležitost uspořádání jednotlivých prvků. Během výtvarné aktivity žáci odhalují další jevy, které s vybraným tématem souvisejí.
Mezipředmětové vztahy	Přírodopis, výchova ke zdraví.

Rozvržení vyučovací jednotky: 120 minut

- Uvedení do tématu (5min)
- Motivace (20 min)
- Zadání úlohy (5 min)
- Vlastní tvorba (1 hod. 20 min)
- Vzájemná prezentace a hodnocení (10 min)

Motivace:

Učitel seznámí žáky s pojmem každodennost, a to třeba následujícím způsobem: Každodennost je především rozvržení individuálního života lidí do každého dne.

Můžeme se ptát: Čí každodenní život? Každodennost může mít tolik poloh, kolik je lidí na světě, ale na druhou stranu lidi celého světa spojují každodenní činnosti v souvislosti s příjmem potravy, osobní hygienou, odpočinkem ale i prací. Například každodenní život a rituály nám mnoho prozradí o hodnotách a pohledu na svět určitého člověka. Pro mnohé z nás je tedy každodenní život něco samozřejmého, to co nás spojuje napříč kulturami.

Činnosti a povinnosti v našem všedním životě se řídí všeobecně známými ale nepsanými pravidly. Každodennost je pro nás světem, který bereme jako samozřejmý a je na nás, jaký postoj vůči němu zaujmeme.

Například můžeme zaměřit pozorování každodennosti na své subjektivní prožívání všedních dnů a na reakci rutinních záležitostí. **Nejčastějším tématem každodennosti, které nikdy nezevšední, je naše skladba potravy, nebo osobní hygiena.** Můžeme se teď sami ptát, co děláme během dne pro udržení vlastního hygienického návyku, jak prožíváme své každodenní rutiny a držíme se svých hygienických zásad? Co nás činí hygienicky zdravými, a to fyzicky i duševně?

Jednotlivci, kteří se chtějí se svými myšlenkami podělit, je ostatním spolužákům sdělí a zároveň poslouží jako inspirace pro ostatní.

Na ukázkou pro inspiraci přinese učitel vytištěné dadaistické koláže. Koláže představují myšlenkové uspořádání umělců o tom, co se dělo v jejich osobním životě, ale co bylo i hlavním tématem nebo problémem ve světě. V případě zájmu si mohou žáci prohlédnout koláže i při vlastní tvorbě: (Umělci dadaistických koláží: Kurt Schwitters, Hans Arp, Max Ernst, Man Ray).

Úkol č. 1

Vyberte si jednu činnost, která je spojená s vaší osobní hygienou, hygienou duševní nebo fyzickou, osobní čistotou, nebo činnost spojenou s hygienickými návyky, **které se Vám každodenně opakují**. Nejdříve si vypište nápady na papír, které vás k vámi vybrané činnosti napadají.

Úkol č. 2

Vaši každodenní činnost si předkreslete a rozvrhněte tak, aby posléze vznikla koláž. Využijte novinové papíry a hledejte, zda se v nich objevují fotografie nebo texty, které se k vaší činnosti hodí, a nalepte je na svůj papír. Můžete využívat vtipné názvy, které vás mohou nasměrovat při vaší tvorbě. Pište do koláže své myšlenky a volná místa vymalujte nejlépe temperovými barvami. Závěrem má vzniknout koláž, která nejlépe vystihuje vaši osobní, každodenní hygienu.

Průběh hodiny:

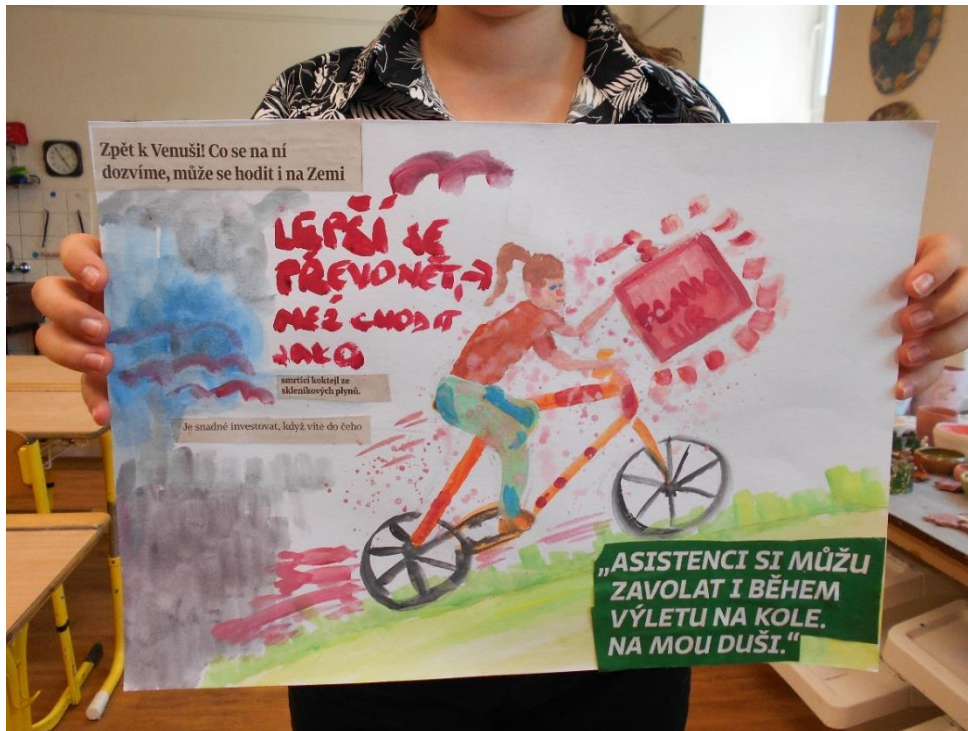
Učitel dopředu zajistí novinové papíry, papíry A3, vytisknuté dadaistické koláže, nebo je připraví na promítnutí na interaktivní tabuli, popřípadě je žákům ukáže na PC. Po motivaci a zadání úlohy následuje přepsání vlastních myšlenek a nápadů na papír. Žáci si vyberou jednu činnost a tu si kresebně rozvrhnou tak, aby ve výsledku vznikla koláž. Žáci listují v novinových papírech a vzájemně si je propůjčují. Žáci mají dovoleno se o jednotlivých činnostech bavit, tím je podpořena jejich kreativita a nápaditost. Učitel jednotlivě obchází žáky a spolu se baví o vybrané činnosti. V případě potřeby žáky správně nasměruje a pomůže mu s kompozicí, popřípadě s kresebnými zákonitostmi. Učitel asistuje během hodiny s PC, a umožňuje tak žákům prohlédnout si jednotlivé náměty potřebné k jejich realizaci. Po kresebném rozvržení žáci lepí jednotlivé názvy a obrázky z novin do své kompozice, aplikují temperové barvy, popřípadě fixy. Na konci hodiny žáci uklidí své pomůcky, umyjí štětce, stůl a skládají své práce na zem k závěrečnému hodnocení.

Závěrečné hodnocení:

Žáci rozloží své práce na zem a jednotlivě obhajují své dílo. Učitel se ujistí, že žáci porozuměli významu každodennosti a nakonec společně hovoří o tom, co se v dnešní hodině dozvěděli a zda jich výtvarná technika i řešení úlohy bavilo.

Vlastní reflexe:

Ve třídě se mi příjemně pracovalo, byla jsem velmi nadšená z kolektivu i zdejších kreativních žáků. Třída se skládala z věkově odlišných žáků, od 12 do 15 let a všichni spolu přátelsky vycházeli. Poté, co jsem žáky motivovala potřebným způsobem, se vytvořila uvolněná a veselá atmosféra. Jejich živý temperament se promítl i do průběhu hodiny, tvořili velmi aktivně a s nadsazením. Žáci pracovali jednotlivě, ale líbila se mi jejich spolupráce, kdy si vyměňovali nápady o svých vybraných činnostech. Žáky jsem jednotlivě obcházela a v případě potřeby nebo zájmu jsem je navedla žádoucím směrem. Žáci přijímali mé názory i rady a ihned je dokázali aplikovat. Myslím, že žáci se s tímto tématem setkali poprvé a příjemně mě potěšil jejich zájem. Celkově jsem téma směřovala tím způsobem, že se bude dotýkat jich samotných, budou přemýšlet o svých návycích, uvědomí si vlastní postoj k hygieně, ale také si třeba uvědomí, co by chtěli na svých rutinách změnit. Celkově jsem měla dojem, že se žáci z dnešní hodiny poučili o něčem novém, co se zároveň týká každého z nich a také, že nahlíželi na své zvyky, návyky a rutiny z mnoha úhlů.

15/ Osobní hygiena v každodenním životě, koláž, tempera na papíru A3, vytvořeno žákyňi.

16/ Osobní hygiena v každodenním životě, koláž, tempera na papíře A3, vytvořeno žákyňi.

2.2.2 Příprava na hodinu č. 2

Název tematického celku:	Každodennost
Předmět	Výtvarná výchova, ZUŠ
Stupeň vzdělání:	2. stupeň základní školy, ZUŠ 7 – 9. třída
Čas	3 x 120 min.
Učivo vyučovací jednotky:	Stravování v každodenním životě
Očekávaný cíl vzhledem k RVP:	Žák dokáže význam každodennosti zrealizovat výtvarnými prostředky a samostatně vyjadřovat svůj výtvarný názor.
Dílčí cíl:	Žák dokáže interpretovat umělecká díla, ocenit význam stravování v každodenním životě a výtvarně řešit každodenní událost.
Organizační formy výuky:	Hromadná, individualizovaná
Metody výuky	Rozhovor, názorně demonstrační, dovednostní praktické.
Námět	Umělecká díla zaměřená na každodennost, stravování, faktory ovlivňující stravování
Technika, pomůcky:	Malba temperovými barvami nebo pastelkami, A3 papíry, temperové barvy, pastelky, štětce, tužky.
Výtvarný problém	Žák se snaží interpretovat umělecká díla, komunikovat s nimi a hledat v nich souvislosti. Žák se pokouší výtvarnými prostředky zachytit události během každodenního stravování. Žák řeší kompozici pro zachycení určité události, určitého stavu.
Mezipředmětové vztahy	Přírodopis, výchova ke zdraví.

Rozvržení vyučovací jednotky: 120 minut

- Uvedení do tématu (5min)
- Motivace (20 min)
- Zadání úlohy (5 min)
- Vlastní tvorba (75 min)
- Vzájemná prezentace a hodnocení (15 min)

Motivace:

Minulou hodinu jsme si pověděli, co si můžeme představit pod pojmem každodennost, rozumíme mu a nyní se zaměříme na důležitost každodenního stravování a jaké okolnosti nás během něj doprovází. Tímto tématem se zabývali již staří mistři a některé z nich si nyní představíme. Na vytisknutých obrázcích si představíme díla od Vermeera van Delfta, Oscara Verduna, Bartolome Murillo, Emila Pap, Pierre Bonnarda a pokusíme se společně interpretovat jejich díla.

Vzpomeňte si na poslední den vašeho stravování u večeře. Sednuli jste si ke stolu s nějakými pocity, myšlenkami, starostmi, okolnostmi a náplní dne. Jak měly tyto okolnosti vliv na vaši chvíli u večeře? Pomáhali jste s přípravou jídla, jeho stolováním, nebo úklidem? Co vás bavilo, nebo naopak nebavilo? Rušila vás třeba televize nebo telefonát při jídle? Co si na každodenní večeři vážíte a co je potřeba změnit? Večeřeli jste u stolu nebo na jiném místě? Byli jste sami, nebo s rodinou? Zkuste si všechny vzpomínky zapsat na papír, následně se o ně společně podělíme.

Úkol č. 1

Vzpomeňte si na poslední dny u večeře a vypište si, co mají společného. Z vypsání myšlenek si navrhnete scénu, která bude odrážet vaši každodenní večeři (např.: podobná jídla, večeře s rodinou u stolu, jíte samostatně, pomáháte s přípravou i úklidem, na večeři se těšíte po celém dni apod.). Následně kompozici vybarvíte buď temperovými barvami, nebo pastelkami (v případě, že budou vaše návrhy vykresleny s detaily).

Průběh hodiny:

Žáci jsou s pojmem každodennost seznámeni z minulé hodiny. Učitel představí žákům vybraná umělecká díla starých mistrů a snaží se společně popisovat, co na obraze vidí, co představuje a jak na ně působí. Následně učitel s žáky hovoří o každodenním stravování, a jaké okolnosti doprovází jejich každodenní večeři. Jednotlivé vzpomínky si žáci zapisují na papír a ze seznamu pak vyberou jednu, kterou zrealizují do návrhu. Žáci můžou návrh výtvarně řešit buď temperovými barvami, nebo pastelkami. Pastelky mají na výběr z toho důvodu, že mnoho žáků své návrhy podrobně vykresluje. Během hodin žáci pracují samostatně a mohou se mezi sebou tiše bavit o svých návrzích. Učitel žáky jednotlivě obchází a konzultuje s nimi jejich návrhy i postup realizace. Na závěr hodiny žáci uklidí své pomůcky a rozloží práce vedle sebe na zem.

Závěrečné hodnocení:

Žáci položí své práce na zem na okraj tříd, kde je dostatek místa. Jednotlivě představují, co se na jejich dílech během každodenního stravování odehrává. Dále hovoří o tom, zda jim každodenní rutiny vyhovují, nebo by se jim raději vymykali. Učitel na konci hodin shrne cíl hodin a podpoří kvalitu hodin tím, že dnešní tvoření podněcovalo jejich osobní vývoj a sebereflexi o jejich každodenních rutinách u stravování. Ukáže jim, že si dokázali sepsáním myšlenek a přemýšlením o každodenní rutině u večeře uvědomit dosud přehlížené okolnosti apod.

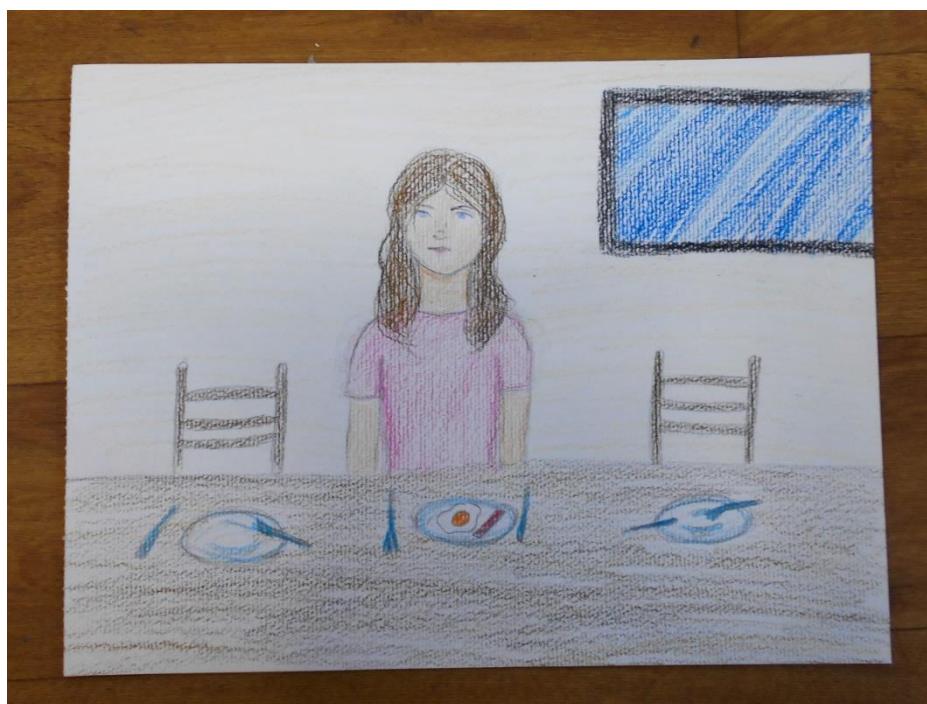
Vlastní reflexe:

S žáky jsem byla seznámena již minulou hodinu, a proto můžu říct, že se mi s třídou pracovalo o něco lépe. S interpretací uměleckého díla se setkali úplně poprvé. Nejdříve jsem jim představila 1 obraz a zbývající dokázali interpretovat sami. Obraz popisovali hromadně formou brainstormingu, který podněcoval jejich nápaditost. Tímto způsobem si ujasnili události, okolnosti, nálady a pocity probíhající u jejich večerního stravování. Večeři jsem vybrala z toho důvodu, že většina dětí ještě nesnídá, ale až svačí, obědvá ve škole, nebo doma, ale večeře je právě v rodinném prostředí, kde se odehrává více situací. Poté jsem se žáků ptala otázkami v mé připravené motivaci a žáci zapisovali své myšlenky na papír, který měl zároveň sloužit jako pomůcka k jejich tvorbě. Jednotlivě jsem procházela jejich listy a celkem se sešlo dost rozmanitých scén z každodenního stravování, hned jsem věděla, že návrhy budou různorodé. Ze začátku návrhy dosti gumovali, snažili se vystihnout co nejvíce realisticky postavy nebo scénu v kuchyni, proto jsem jim nabídla k dispozici počítač, kde si

vyhledali předměty i pózy postav ke zkvalitnění jejich návrhů. Navrhování, gumování a prohlížení si potřebných námětů na PC celkově jejich proces realizace zpomalilo, proto většina žáků zvolila jako výsledný výtvarný prostředek pastelky. Pro příště bych možná zvolila úkol, který bude v duchu abstraktního umění, protože se velká část žáků s realistickou scénou značně zpomalila. Nicméně je pro mě důležité, že s výsledkem byli žáci spokojeni, tvorba je naplňovala a z dnešní hodiny si odnesli nové poznatky i zkušenosti.

17/ Stravování v každodenním životě, pastelky na papíru A4, vytvořeno žákyní

18/ Stravování v každodenním životě, pastelky na papíru A4, vytvořeno žákyní

2.2.3 Příprava na hodinu č. 3

Název tematického celku:	Každodennost
Předmět:	Výtvarná výchova, ZUŠ
Stupeň vzdělání:	2. stupeň základní školy, ZUŠ 7 – 9. třída
Čas	3 x 120 min.
Učivo vyučovací jednotky:	Každodenní rutiny nebo rituály
Očekávaný cíl vzhledem k RVP:	Žák dokáže význam každodennosti zrealizovat výtvarnými prostředky a samostatně vyjadřovat svůj výtvarný názor.
Dílčí cíl:	Žák uplatňuje vlastní zkušenosti a znalosti o tématu každodennosti ve vlastním výtvarném návrhu. Žák přijímá zodpovědnost za svůj výtvarný návrh a dokáže diskutovat ve skupině i s učitelem na dané téma.
Organizační formy výuky:	Hromadná, individualizovaná.
Metody výuky	Diskuze, dovednostní praktické.
Námět	Osobní hygiena, duševní hygiena, fyzická hygiena, stravování, spánek, nakupování, volnočasové aktivity, úklid domácnosti, výpomoc, domácí učení.
Technika, pomůcky:	Kresba - komiks, fixe, pastelky, voskovky, papíry A3
Výtvarný problém	Při tvorbě vizuálně obrazných vyjádření se žák vědomě zaměřuje na projevení vlastních životních zkušeností i na tvorbu vyjádření, která mají komunikační účinky pro jeho samotného i pro nejbližší sociální vztahy. Zdokonaluje komunikaci se žáky a vysvětluje výsledky tvorby podle svých schopností. Žák přemýšlí nad svým každodenním životem a uvědomuje si své klady i zápory. Žák analyzuje problémy a učí se porovnávat výsledky své práce a svých spolužáků a tím ji i hodnotit.
Mezipředmětové vztahy	Přírodopis, výchova ke zdraví

Rozvržení vyučovací jednotky: 120 minut

- Uvedení do tématu (5min)
- Motivace (10 min)
- Zadání úlohy (5 min)
- Vlastní tvorba (1, 5 hod)
- Vzájemná prezentace a hodnocení (10 min)

Motivace:

Na začátku hodiny se společně bavíme o každodenních rutinách a rituálech, které provádíme. Ptám se žáků, jakou činnost opakujete každý den stejně? Vstáváte, jdete si čistit zuby, vypijete sklenku vody a snídáte. Možná se vám každý den nedaří vstávat, jak je potřeba, a proto opakovaně zaspáváte. Možná je budík na mobilu to první, co nechcete vidět. Máte ráno koupelnu sami pro sebe, nebo se o ni musíte s rodinnými příslušníky dělit? A nyní se přesuneme na odpoledne. Co děláte po příchodu domů ze školy? Sednete za počítač, nebo máte pracovní povinnosti? Možná chcete mít jako první hotové úkoly. Děláte odpoledne nějakou aktivitu? Jdete s kamarády ven, nebo jste u někoho doma? Jste zvyklí si udělat večer hrnek čaje, který si dáte k televizi, nebo počítači? Chodíte spát opakovaně ve 22 hodin, nebo v jinou dobu? Přemýšlejte nad vašimi opakujícími rituály a využijte vaše sepsané myšlenky z předešlých hodin.

Úkol č. 1

Rozdělte si papír A3 na 3 části. Rozmyslete si, jaké 3 rutiny nebo rituály opakovaně ráno, odpoledne a večer provádíte a nakreslete je do těchto 3 políček. Vaše návrhy mohou být na styl komiksu s bublinami, nebo bez nich. Návrhy obtáhněte barevnými fixami, voskovkami, nebo pastelkami, výběr nechám na vás.

Průběh hodin:

Na začátku hodiny učitel žáky motivuje a společně hovoří o každodenních rutinách a rituálech. Žáci jsou vyzváni, aby jednotlivě pověděli, co každodenně opakují jako zvyk nebo rituál. Poté je zadán úkol a žáci přemýšlí nad svými představami, jak je zrealizují do svých návrhů. Učitel žáky jednotlivě obchází a seznamuje se s jejich nápady, případně jim poradí a navede je požadovaným směrem. Během hodiny žáci pracují samostatně, ale smí se i tiše bavit, aby panovalo příjemné klima. V případě požadavků žáka učitel zajistí PC, aby jim poskytl potřebné motivy ke zrealizování a zkvalitnění jejich díla. Učitel dohlíží, aby

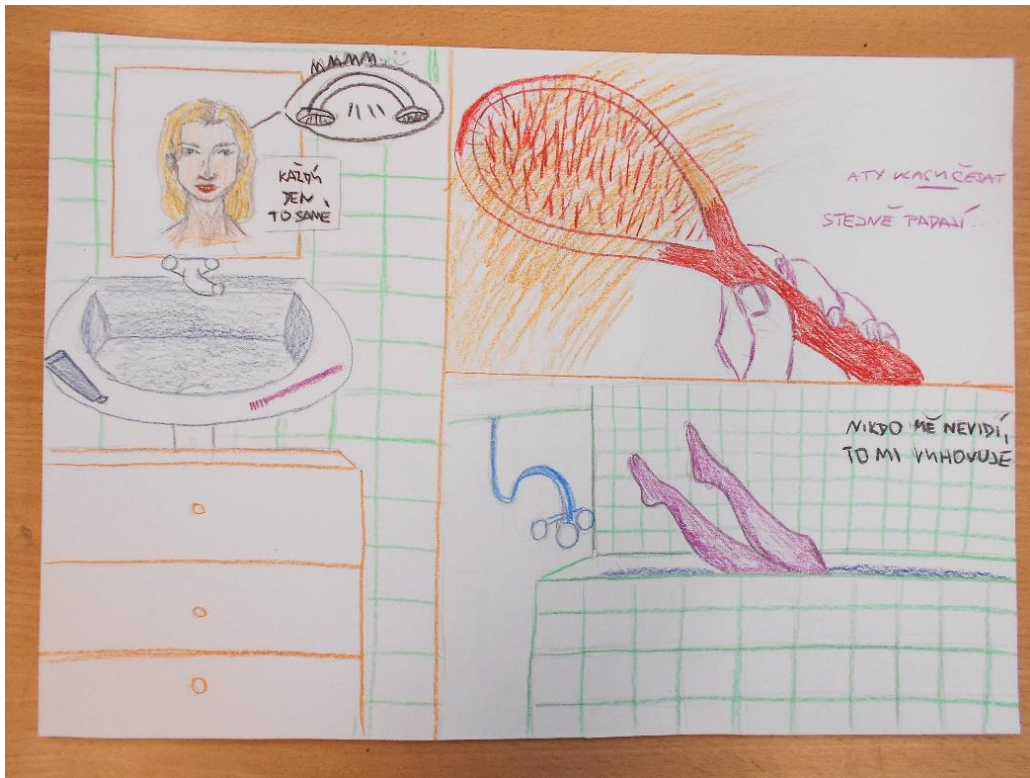
žáci své práce stihli včas, a ke konci hodiny jsou vyzváni ke společnému obhájení svých prací.

Závěrečná prezentace a hodnocení:

Žáci představí svá díla a hovoří o tom, jak přemýšlí nad svým každodenním životem. Učitel si utvrdí, jakým způsobem a jakou intenzitou dokázali žáci nad tématem přemýšlet a zda se jejich poznání prověřilo při obhajování díla.

Vlastní reflexe:

Na dnešní hodinu se sešlo méně dětí z důvodu onemocnění, ale i přesto panovalo pozitivní, příjemné klima a děti možná o něco více pracovaly s nadsazením a s větším soustředěním. Žáci přišli dobře naladěni, a tak i jejich motivování bylo poněkud snadnější. Co mě mile překvapilo, tak že mi žáci hlásili jejich vysledované zlozvyky, které by rádi změnili, jejich chování, které si vlastně ani neuvědomovali, protože nad nimi moc nepřemýšleli. Líbí se mi, že o sobě začali více přemýšlet, co je pro ně zažitá rutina, jestli je dobrá, či ne, co by rádi změnili a co mají na nich rádi. Také mě potěšilo, že žáci pracovali velmi intenzivně, protože tato tvorba má shrnout naše předešlé dvě hodiny i s dávkou něčeho navíc, co na sobě vypozerovali během toho, co jsme se neviděli. Žáci pracovali ochotně a celkově jsem velmi spokojená s kolektivem třídy, i s jejich bezproblémovou povahou. Můžu říci, že se kvalita práce žáků s každou hodinou zlepšovala. Těšila mě jejich spokojenost s výsledky i s informacemi, které si každou hodinu sebou vědomě odnášeli.

19/ Každodenní rutiny nebo rituály, komiks, pastelky na A4, vytvořeno žákyní.

20/ Každodenní rutiny nebo rituály, komiks, pastelky na A4, vytvořeno žákyní.

III. Praktická část

Praktická část je v souladu s informacemi v oblasti hygieny v teoretické části diplomové práce. Na základě získaných informací o způsobu života lidí a jejich životním stylu jsou nejdříve zhotoveny návrhy, které reflektují každodenní činnosti lidí v 19. století. Zaměřila jsem se na společnost nižší vrstvy, neboť tvořila většinu část obyvatel a není tak často vyobrazována, jako společnost střední a vyšší vrstvy. Návrhy prokazují myšlenkovou cestu od širokého záběru tématu práce k zúžení okruhu na hygienu, která představuje nejpodstatnější část. Cílem praktické části je reflektovat každodenní hygienu v domácnosti nižší vrstvy v 19. století formou malby na plátně a užít ji jako komunikační prostředek s divákem. Důležité bylo vytvořit díla, která umožní nahlédnout divákovi do životního stylu a způsobu lidí v oblasti hygieny, do každodennosti v 19. století.

Jako výtvarné médium je zvolen akryl na plátně, neboť tato technika umožňuje vytvořit jak hladké, tak strukturální povrchy potřebné k realizaci.

Jednotlivé návrhy budou popsány a zdokumentovány, také si budeme moci prohlédnout jednotlivé fáze rozpracované malby, finální verze a popisy obrazů.

3.1 Proces tvorby

3.1.1 Návrhy

Nyní si představíme několik načrtnutých návrhů, které představují myšlenkové uspořádání každodennosti v 19. století. Nejdříve jsem se zaměřila na společné chvíle každodennosti, které se týkaly různých oblastí a událostí. Shledáme tu muže, kteří zažívají odpočinek na poli u odpolední svačiny. Dále vidíme společné koupání v rybníce, nebo poslušné dívky ve vesnických krojích.

21/ Muži na poli, návrh tužkou

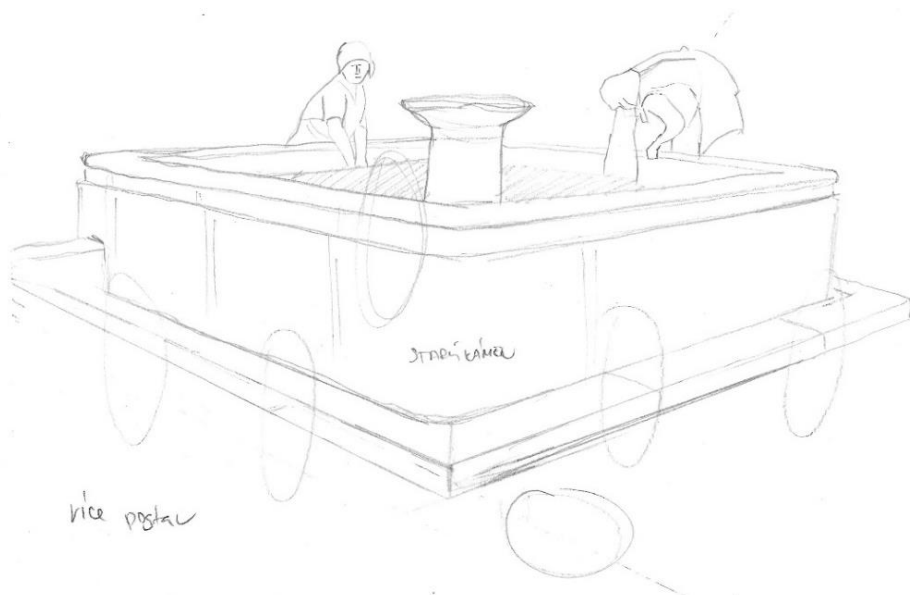
22/ Koupání u rybníka, návrh tužkou

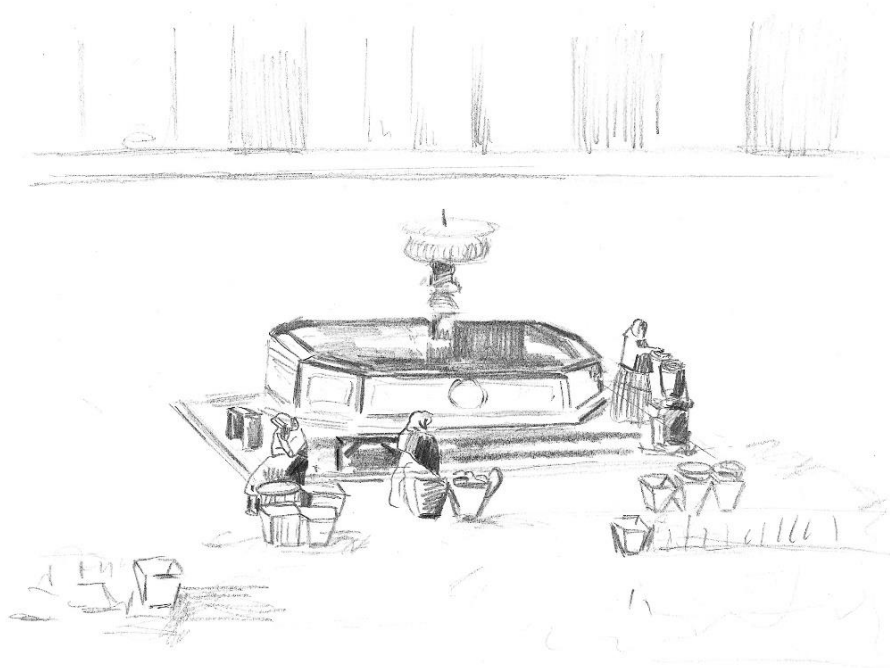
Děti - vychováány k poslušnosti.

23/ Poslušné dívky v krojích, návrh tužkou

Postupně se návrhy zužují pouze na hygienu se zachycenými činnostmi, které umožňují nahlédnout do života lidí a jejich vypořádávání se s hygienou. Před zavedením vodovodů do domácností tvořila každodenní součást života fyzicky náročné donášení vody z kašen, nebo i společenské stětávání u nich. Velmi těžko se v dnešní době dokážeme s takovou představou sžít. Vodou se velmi šetrilo. Aby dívky neplýtvaly svůj čas i sílu, domácnost se snažila využít vodu co nejlépe, proto se z ní vařilo, pralo i koupalo.

24/ Praní prádla u kašny, návrh tužkou

25/ Praní prádla u kašny, návrh tužkou

26/ Praní prádla u kašny, návrh akvarelem

Naprosto nenahraditelné byly dřevěné necky, které měly dívky i ženy ve svém domově, a vymanily se tak z povinnosti ucházet cestu k potokům nebo ke kašně. Důsledné hygieně bránila i pruderie, proto na mých návrzích můžeme spatřit dívku v košilce, která se koupe s pomocí příslušníka rodiny v plechové vaně. Setkání s vlastním tělem, s nahotou, bylo považováno za něco nepříjemného. Plechovou vanu si mohl dovolit také jen málokdo, na mých návrzích se ale objevuje proto, že byla od posledních desetiletí 19. století čím dál častější a představuje prototyp dnešní vany.

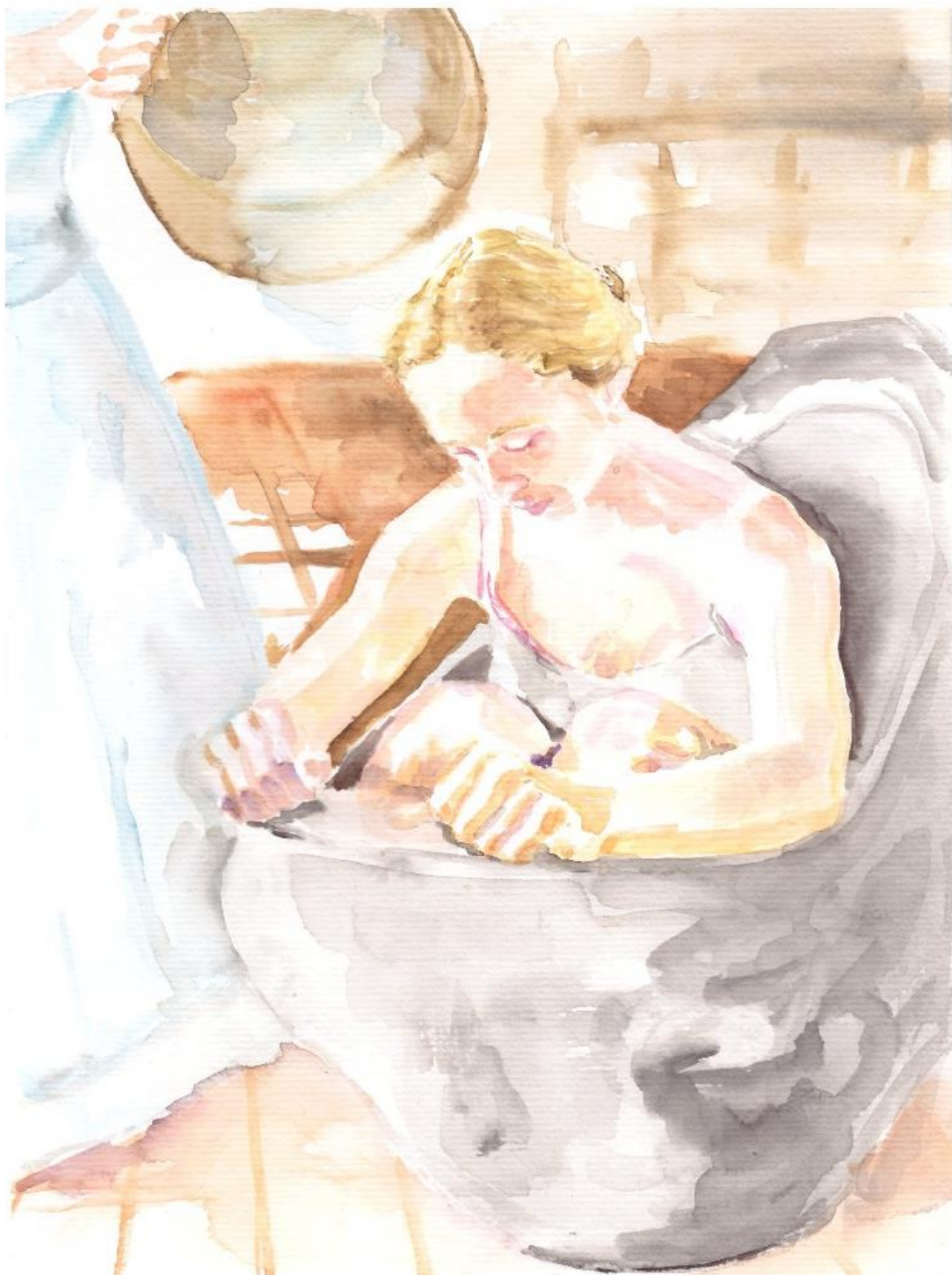
27/ Praní prádla v neckách, **finální návrh č. 1**, akvarel

28/ Dívka v plechové vaně, návrh akvarelem

29/ Dívka koupající se v plechové vaně, návrh akvarelem

30/ *Dívka koupající se v plechové vaně, finální návrh č. 2, akvarel*

K osobní hygieně patří taktéž péče o vlasy. Především ve vesnických domácnostech stále chybělo ujasnění, zda je voda po styku s hlavou škodlivá, či ne, proto si většinou ženy vlasy pouze česaly a zaplétaly do copu. Aby uchovaly zdraví svých vlasů a zabránovaly třepení, navlékaly je na noc do bavlněných čepečků.

Z teoretické části víme, že i přes mnoho doporučení se důsledné hygieně lidé moc nevěnovali. Bezmyšlenkovitost byla jedna z hlavních příčin, proč tomu tak bylo. Na návrzích vidíme dívku, která si umývá obličej špinavou vodou, poté umývá zbytky mýdla a má pocit, že má, co se týká hygieny, splněno. Poté se dívka předkloní k prádelníku a utře se do ručníku, který nese stopy ještě z dřívějších dnů, utřenou špínu z obličeje i rukou celé rodiny, a tímto je její každodenní ranní rituál u konce.

31/ Dívka stojící u okna, **finální návrh č. 3**, tužka

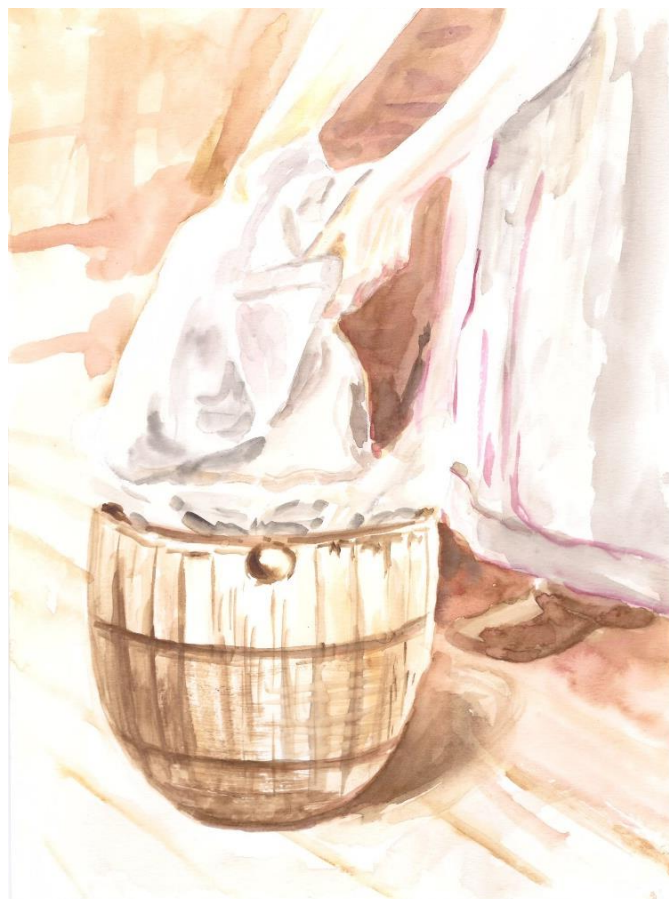
32/ Dívka navlékající si čepček na noční spaní, návrh tužkou

33/ Dívka umývající si obličej špinavou vodou, návrh tužkou

34/ *Dívka umývající si obličej, finální návrh č. 4, akvarel*

35/ Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, návrh akvarelem

36/ Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, návrh tužkou

37/ *Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, **finální** návrh akvarelem*

3.1.2 Postup realizace:

Z jednotlivých návrhů jsem jich s pomocí vedoucího práce vybrala 5, které jsem následně zrealizovala na plátna o rozměrech 90 x 70 cm akrylovými barvami. Předlohou mi byly samotné poznatky o dané době, inspirační díla uvedených umělců a taktéž pomocné reálné nebo internetové předlohy. Fotoaparátem jsem zachycovala jednotlivé fáze rozmalovaného obrazu, které tady budou jednotlivě představeny.

První obraz *Praní prádla v neckách* nám má ukázat 1 ze způsobů, jak se lidé vypořádávali s praním prádla. Ze začátku chodili k potokům, nebo ke kašnám, ale jako nejdůležitější zmínku o praní prádla považuji tu, že si lidé dokázali vybavit domov potřebnými pomůckami k této činnosti a zároveň nám ti dávají najevo, že se ženy snažily veškeré domácí práce uskutečňovat v prostředí domova. Nejen, že si usnadnily celkový chod domácnosti, ale také šetřily sílu a čas, který mohly věnovat např. výchově dětem. Praní v neckách reprezentuje snahu o větší využívání domácího prostředí k domácím pracím a také, že se postupně snažili přibližovat k dalším, usnadňujícím prostředkům k vykonávání práce.

38/ *Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 1*

39/ Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 2

40/ Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 3

41/ Praní prádla v neckách, finální malba

Druhý obraz *Dívka koupající se v plechové vaně* reflektuje nejčastější druh koupání v dolních vrstvách obyvatel po 2. polovině 19. století a zároveň představuje prototyp dnešní koupelnové vany. Rozdíl je v tom, že vana tehdy nebyla dostatečně velká, dívka je proto skrčená a je oplachovaná pomocí člena rodiny. Dívka má na sobě košilku, protože setkání s vlastním nahým tělem bylo v očích druhých lidí nižší vrstvy považováno jako něco nekalého. Pruderie byla po celé 19. století rozšířená ve většině vrstev obyvatel a nejčastější příčinou byl prostý přísně konzervativní přístup rodičů. Koupání probíhá v prostředí kuchyně, neboť byla středem děje veškerých domácích prací i osobní hygieny. Mým záměrem ji nebylo realisticky ztvárnit, abych nepopřela důležitost koupání, proto je pozadí nekonkrétní.

42/ *Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 1*

43/ *Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 2*

44/ *Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 3*

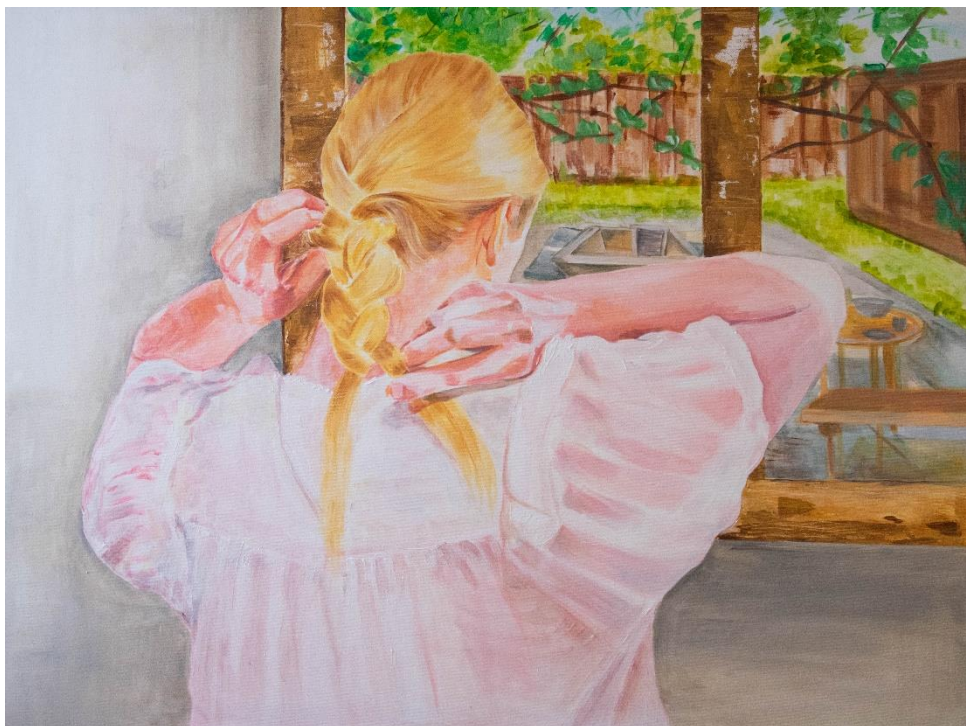

45/ *Dívka koupající se v plechové vaně, finální malba*

Třetí obraz *Dívka stojící u okna* je od ostatních obrazů jiný v tom, že v něm neshledáváme prvky hygieny na první pohled. Doprovází celou řadu obrazů ne popisností, ale myšlenkou. Vidíme, že se dívka dívá z okna ven a zaplétá si přitom cop, na sobě má všední košili. Díváme se na ni zezadu jako pozorovatelé. Mou snahou bylo vystihnout dívku, která se připravuje na svou hygienu, svým zvykem si zaplétá cop při výhledu z okna a u toho přemýšlí nad svými starostmi i událostmi. Nejdůležitější idea obrazu je zamyšlenost dívky nad její dnešní každodenností a jejími úkony.

46/ *Dívka stojící u okna, rozpracovaná malba 1*

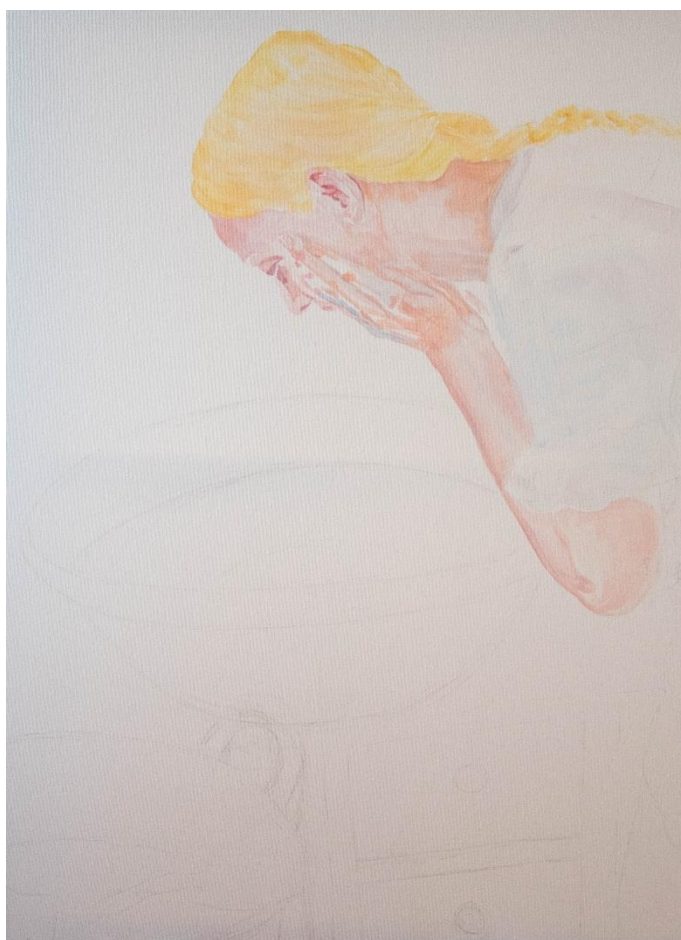

47/ Dívka stojící u okna, rozpracovaná malba 2

48/ Dívka stojící u okna, finální malba

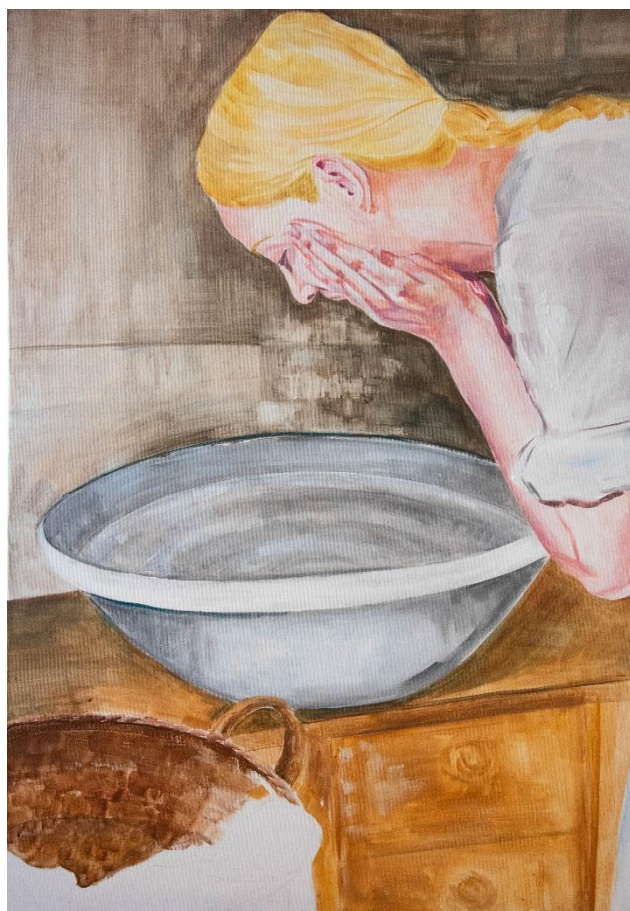
Čtvrtý obraz *Dívka umývající si obličej* poukazuje na špatné hygienické podmínky v prostředí domova. Nároky na čistotu a hygienu sice postupně přibývaly, ale i přesto se mnohými doporučeními lidé neřídili. Ve vyšších i středních vrstvách se po 2. polovině 19. století stala sice čistota atributem dokonalé domácnosti, ale v dolních vrstvách se těmto novým informacím a zvyklostem hůře přizpůsobovali. Dívka si umývá obličej nečistou vodou a přes prádelník má přehozený špinavý ručník. Celkový dojem nezaručené čistoty je nadále podmíněn zakaleným pozadím z prostředí kuchyně, kde se tato činnost odehrává.

49/ *Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 1*

50/ *Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 2*

51/ *Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 3*

52/ Dívka umývající si obličej, finální malba

Pátý obraz *Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku* završuje sérii maleb na plátně. Stejně jako první malba je i tato zrealizována jako detail, při kterém vidíme ženu, co se utírá do špinavého ručníku, právě vytáhlého z proutěného prádelníku. Tento obraz plynule navazuje na předchozí malbu, kde si dívka nejdříve umývá obličej vodou, a poté bezmyšlenkovitě sahá po nečistém ručníku, který na sobě nese stopy ještě z předchozího mytí předchozích večerů, a který je většinou otřen všemi členy rodiny. Předchozí obraz *Dívka umývající si obličej* nám naznačuje, že se dívka možná umývá nečistou vodou v kuchyňském prostředí, když ale dojdeme na konec sérii obrazů, uvidíme, že nám má *Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku* tuto skutečnost utvrdit.

53/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku č. 1

54/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku č. 2

55/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, finální malba

Závěr

Cílem práce bylo sledovat a zjistit životní způsob i životní styl lidí v oblasti hygieny, v každodennosti 19. století. Dalším cílem bylo zjistit, která témata s oblastí hygieny souvisí a kde můžeme sledovat propojující souvislosti s životním způsobem a stylem v odvětví hygieny. Dále jsme sledovali změny ve způsobu myšlení, chování a jednání lidí v 19. století.

Nejdříve jsme si ujasnili důležité pojmy týkající se každodennosti z hlediska sociologie, neboť provází zbylou část teoretické práce. Dále jsme nahlédli do sociálního vývoje společnosti a představili jsme si charakteristiku jednotlivých struktur obyvatel. Důležité bylo zmapovat tuto oblast z toho důvodu, protože se žebříček hodnot i kvalita života dolních, středních i vyšších vrstev obyvatel výrazně od sebe lišili. Uvedli jsme podstatné změny, které zásahem industrializace a urbanizace vedly ke zkvalitnění životní úrovně i životních podmínek společnosti, a které neprodleně ovlivnili naši soudobou společnost. Dále jsme zkoumali výchovu a vzdělání v 19. století, abychom si vytvořili představu o způsobu a stylu žití lidí v 19. století a o jejich stanovených hodnotách.

Každodennost je provázána s několika tématy, které všední den provází. V této práci jsme se věnovali oblasti hygieny a takovým odvětvím, které s hygienou korespondují. Zahrnuli jsme sem osobní, duševní a domácí hygienu, lázně, odívání a domov. V těchto oblastech každodennosti jsme pochopili způsob chování, jednání i myšlení tehdejších lidí. O jejich způsobech i stylech žití jsme se dozvěděli pomocí nejrůznějších literárních, ale i soukromých pramenů. Zjistili jsme, jaké mentální projevy vycházely z hierarchie hodnot společnosti 19. století. Jsou zde také uvedeny nové poznatky, které vedly ke změně stávajících hodnot ve způsobu a stylu žití.

Dále jsme uvedli takové umělce, kteří tvořili převážně v 19. století a kteří nám umožnili nahlédnout do jejich pojetí hygieny. V jejich ztvárnění nám představili také způsoby každodenního života tehdejších lidí, a jakým způsobem k němu umělci přistupovali.

Zjistili jsme, že každodennost má velice široký záběr, a proto je možné ho didakticky zpracovat ve velkém i úzkém rozpětí, záleží na našem výběru. V didaktické práci je zvolena oblast hygieny, stravování, rutiny a rituály. Jde spíše o uvědomění si vlastních myšlenek, svých představ, seznámení se s pojmem každodennost, co vše každodennost zahrnuje a o rozšíření znalostí žáků. Každodennost má tu výhodu, že může být zpracována jakoukoliv výtvarnou formou a prostředky. V této práci je zvolena kresba a malba z důvodu

omezeného časového rozmezí, ale v mnohem větším časovém rozpětí to mohou být náročnější výtvarné prostředky, jako grafika, keramika, prostorové řešení. Dále by mohla být každodennost kombinovaná jak s digitálními prostředky, tak i s přírodními materiály. Každodennost nabízí širokou využitelnost ve výtvarném oboru v různé věkové kategorii, vždy přiměřeně přizpůsobeno na věk i zájmy žáka.

V praktické práci jde o komunikaci obrazu s divákem, kde je mu umožněno nahlédnout do životního způsobu a stylu lidí v oblasti hygieny, do každodennosti 19. století. Nejdříve jsme si představili myšlenkovou představu o každodennosti lidí 19. století formou návrhů, a poté jsme vybrali a popsali pět finálních scén, které byly převedeny do malby akrylovými barvami na plátně. K těmto obrazům jsem přistupovala s úctou a se zájmem poznat tehdejší společnost.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Miroslava Slámová
Katedra:	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. Robert Buček, PhD.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Každodennost, životní způsob a životní styl lidí 19. století v oblasti hygieny.
Název práce v angličtině:	Everydayness, kind of life and lifestyle of people in the 19th century in part of hygiene.
Anotace závěrečné práce:	Diplomová práce je rozdělena na tři části, na teoretickou, didaktickou a praktickou. Teoretická část popisuje každodennost z pohledu sociologie a pojmy s ní spojeny. Je zde sledován sociální vývoj společnosti 19. století, jejich životní způsoby a životní styly v oblasti hygieny a v podobných odvětvích, které s ní korespondují. Jsou zde uvedeni umělci související s hygienou, každodenností a praktickou částí. Druhá didaktická část obsahuje výtvarnou řadu, přípravy na hodinu určenou pro ZUŠ a reflexi hodiny. V třetí praktické části je zde popisován a dokumentován postup pěti pláten, které jsou realizovány akrylovými barvami.
Klíčová slova:	Každodennost, životní způsob, životní styl, životní úroveň, kvalita života, osobní hygiena, duševní hygiena, lázně, domov, odívání, rutiny a rituály, umělci.
Anotace v angličtině:	The diploma thesis is divided into three parts, theoretical, didactic and practical. The theoretical part describes everydayness from the sociology point of view and further related concepts. The society's social development in the 19th century is described, the way of living and lifestyle in the hygiene element and related topics corresponding with hygiene are defined. In the first theoretical part artists and their works related to hygiene, everydayness and practical part are also mentioned. The second didactic part includes art series, preparation methods for the lessons of Elementary Art School and the reflection on the classes. The third practical part describes and documents of five canvases, which are created in painting with acrylic.

Klíčová slova v angličtině:	Everydayness, kind of life, lifestyle, living standard, quality of life, personal hygiene, mental hygiene, spa, home, clothing, rutins and rituals.
Přílohy vázané v práci:	CD
Rozsah práce:	95 st.
Jazyk práce:	Český jazyk

Použitá literatura a internetové zdroje:

Literatura:

Corbin, Alain. *Narcis a miazma, pach a společenské představy 18. a 19. století*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-529-0.

Čechurová, Jana. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7308-556-8.

Duffková, Jana. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6.

Duffková, Jana. *Sociologie životního stylu*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2007. ISBN 978-80-7251-266-9.

Englová, Jana. *Život v 19. století, sbírka dokumentačních materiálů*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, Katedra historie, 2001. ISBN 80-7044-432-0.

Hansgírgová, Františka. *Hospodyně našeho věku. Krátké naučení k vedení městského i venkovského hospodářství*. 2. vydání. Praha: 1874, ISBN nevedeno.

Herrmann, Ignát. *Před padesáti lety, drobné vzpomínky z minulosti I*. V Praze: F. Topič, 1924. ISBN nevedeno.

Herrmann, Ignát. *Před padesáti lety. Drobné vzpomínky z minulosti, díl III*. Praha: F. Topič, 1926. ISBN nevedeno.

Kalvasová, Jana. *Lidé a voda. Příspěvek k dějinám osobní hygieny přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice, 2007. S. 154. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Fakulta pedagogická. Historický ústav. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milena Lenderová, Csc.

Kodym, Filip Stanislav. *Zdravověda, čili, nejlepší způsob, jakby člověk svého života ve zdraví a vesele užiti a dlouhého věku dosáhnouti mohl*. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1914. ISBN nevedeno.

Kosík, Karel. *Dialektika konkrétního*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. ISBN nevedeno.

Kubátová, Helena. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.

Lassaigne, Jacques. *Edgar Degas, soubornomalířské dílo*. Praha: Odeon, 1985. ISBN nevedeno.

Lenderová, Milena. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. Díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

Lenderová, Milena. *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

Linhart, Jiří. Vodáková, Alena. Klener, Pavel. *Velký sociologický slovník*. I. díl, A-O. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

Machačová, Jana. Matějček, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-23-6.

Novák, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86874-06-7.

Panýrek, Duchoslav. *Visity. Řada prostonárodních článků z lékařství*. Praha: Tiskem a nákladem Dr. Edv. Grégra, 1894. ISBN neuvedeno.

Petrasová, Taťána. Machalíková, Petra. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století, sborník příspěvků z 29. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň, 26. – 28. února 2009*. Praha: Academia, 2010. ISBN: 978-80-200-1833-5.

Rozsivalová, Věra. *Krása očima staletí*. Hradec Králové: Nucleus, 1996. ISBN 80-901753-2-5.

Schultz, Don E. Přeložil: Robert Špaček *Moderní reklama, umění zaujmout*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-062-7.

Zapová, Honorata. *Nezabudky, dar našim pannám*. Praha: Kober, 1863, ISBN neuvedeno.

Internetové zdroje:

Domov. Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, V. V. I. Nešpor, R. Zdeněk, ©2017 [cit. 14.4.2021]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Domov>

Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. *Dárek dcerám československým od Magdaleny Dobromily Rettigové* [online]. Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, ©2009-2010 [cit. 20.4.2021]. Dostupné z: <http://uhv.upce.cz/cs/magdalena-dobromila-rettigova/>

Sofie Podlipská. *Studie o práci* [online]. Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, ©2009-2010 [cit. 20.4.2021]. Dostupné z: <http://uhv.upce.cz/cs/sofie-podlipska/>

Théo Van Rysselberghe. *Biography* [online]. ©2021 [cit. 28.6.2021]. Dostupné z https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9o_van_Rysselberghe

Seznam obrazové dokumentace:

1/ Edgar Degas, Koupel, pastel, 19,7 x 41 cm. Dostupné z: Lassaigne, Jacques. *Edgar Degas, soubornomalířské dílo*. Praha: Odeon, 1985. ISBN neuvedeno, s. 63.

2/ E. Degas, Umyvadlo, pastel, 70 x 70 cm, kol. 1880. Dostupné z: Lassaigne, Jacques. *Edgar Degas, soubornomalířské dílo*. Praha: Odeon, 1985. ISBN neuvedeno, s. 66.

3/ E. Degas, Žena při toaletě, pastel, 52 x 59 cm, kol. 1885. Dostupné z: Lassaigne, Jacques. *Edgar Degas, soubornomalířské dílo*. Praha: Odeon, 1985. ISBN neuvedeno, s. 67.

4/ Pierre Bonnard, Žena krčící se ve vaně, olejomalba, 1912. Dostupné z: <https://yalereview.org/article/common-seagull>

5/ Pierre Bonnard, Nahá krčící se ve vaně, olejomalba, 1918. Dostupné z: <https://www.tretyakovgallerymagazine.com/news/bank-austria-kunstforum-wien-pierre-bonnard-color-memory>

6/ Pierre Bonnard, V koupelně, olejomalba, 1907. Dostupné z: <https://www.wikiart.org/en/pierre-bonnard/in-the-bathroom-1907>

7/ T. V. Rysselberghe, Žena při její toaletě, olejomalba, 1905. Dostupné z: https://www.reddit.com/r/museum/comments/25mz78/theo_van_rysselberghe_woman_at_her_toilette_1905/

8/ T. V. Rysselberghe, Nahá žena před zrcadlem, olejomalba, 1900. Dostupné z: <https://www.amazon.com/Rysselberghe-Mirror-Reproduction-21-7x16-4-55x41-6/dp/B008M5WILO>

9/ T. V. Rysselberghe, Nahá, olejomalba, 1922. Dostupné z: <https://pixels.com/featured/rysselberghe-theo-van-1862-1926-nude-everett.html>

10/ Leo Putz, Ve vaně II., olejomalba, 1911. Dostupné z: <https://www.kettererkunst.com/details-e.php?obnr=113001681&anummer=406&detail=1>

11/ Leo Putz, Koupající se, olejomalba, 1911. Dostupné z: <https://www.art-prints-on-demand.com/a/putz-leo/badende1911-2.html>

12/ Leo Putz, Při západu slunce, olejomalba, 1914. Dostupné z: <http://www.artistsandart.org/2010/02/women-in-painting-by-leo-putz-german.html>

13/ Emily Ponsonby, Meditativní útěk, olejomalba a včelí vosk, 2017. Dostupné z: <https://www.toa.st/blogs/magazine/the-art-of-the-bath-a-meditative-escape>

14/ Emily Ponsonby, Po koupání, olejomalba a včelí vosk, 2017. Dostupné z: <https://www.emilyponsonby.com/exhibitions/7/works/artworks-9406-after-the-bath-2017/>

15/ Osobní hygiena v každodenním životě, koláž, tempera na papíru A3, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

16/ Osobní hygiena v každodenním životě, koláž, tempera na papíře A3, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

17/ Stravování v každodenním životě, pastelky na papíru A4, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

18/ Stravování v každodenním životě, pastelky na papíru A4, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

19/ Každodenní rutiny nebo rituály, komiks, pastelky na A4, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

20/ Každodenní rutiny nebo rituály, komiks, pastelky na A4, vytvořeno žákyní.
Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

21/ Muži na poli, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

23/ Poslušné dívky v krojích, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

- 24/ Praní prádla u kašny, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 25/ Praní prádla u kašny, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 26/ Praní prádla u kašny, návrh akvarelem. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 27/ Praní prádla v neckách, **finální návrh č. 1**, akvarel. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 28/ Dívka v plechové vaně, návrh akvarelem. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 29/ Dívka koupající se v plechové vaně, návrh akvarelem. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 30/ Dívka koupající se v plechové vaně, **finální návrh č. 2**, akvarel. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 31/ Dívka stojící u okna, **finální návrh č. 3**, tužka. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 32/ Dívka navlékající si čepeček na noční spaní, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 33/ Dívka umývající si obličej špinavou vodou, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 34/ Dívka umývající si obličej, **finální návrh č. 4**, akvarel. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 35/ Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, návrh akvarelem. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová
- 36/ Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, návrh tužkou. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

37/ Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, **finální** návrh akvarelem. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

38/ Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 1. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

39/ Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 2. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

40/ Praní prádla v neckách, rozpracovaná malba 3. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

41/ Praní prádla v neckách, finální malba. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

42/ Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 1. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

43/ Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 2. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

44/ Dívka koupající se v plechové vaně, rozpracovaná malba 3. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

45/ Dívka koupající se v plechové vaně, finální malba. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

46/ Dívka stojící u okna, rozpracovaná malba 1. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

47/ Dívka stojící u okna, rozpracovaná malba 2. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

48/ Dívka stojící u okna, finální malba. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

49/ Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 1. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

50/ Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 2. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

51/ Dívka umývající si obličej, rozpracovaná malba 3. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

52/ Dívka umývající si obličej, finální malba. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

53/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku č. 1. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

54/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku č. 2. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová

55/Dívka vyndávající špinavý ručník z prádelníku, finální malba. Fotografie: Bc. Miroslava Slámová